

„A múlt és jelen csupán eszközünk
célunk csakis a jövő”

(Pascal)

Előszó

Máriaalom és környezete kisebb megszakításokkal évezredek óta lakott hely. A középkori Kyrwa népessége éppúgy megküzdött mindennapi megélhetéséért, mint az a 100 család, amely német telepesként érkezett ide 1785/86-ban, hogy az elvadult határt lankadatlan szorgalommal termővé tegyék. Mint ahogy a jegyző felesége a két világháború között hangsúlyozta: „Itt zöldelltek a környéken a legszebb vetések, a sok egyházi ünnep ellenére”.

Az elért eredmények forrása az összefogás, amely a családokat éppúgy jellemezte, mint a társadalmi életet. Az elmúlt századokban ilyen miliőben épült fel a falu, a templom, az iskola, a kápolnák, a gazdasági (Hitel- és Tejszövetkezet, Hangya) és társadalmi szervezetek, mint a Tűzoltó és Temetkezési Egylet (utóbb Sportkör) és a rendszerváltozás után a Máriahalmi Faluvédő Egyesület, a Kulturális Egyesület és a Biofalu szervezete.

Ez a tenniakarás – néhány évtized kihagyásával – renddel és tisztasággal párosult. Ma csak az a dolgunk, hogy mai világunkban megmentjük az elődök értékeremtő világát. A község lakossága azonban nem kerülhette el sem a járványokat, háborúkat, sem a lakosság háromnegyedének Németországba való kitelepítését és a második világháború utáni politikai (pártállami) és a gazdasági élet (beadás, tsz-szervezés) változásait, kitérőit, de részesei lettek a szociális és kulturális felemelkedésnek, amely a mai polgári államban kiszélesült.

Feldolgozásomban segítségemre voltak a dokumentumokon (levéltár, Locher János, Wagenhoffer János feldolgozásai, a Hauszknecht család iratai) kívül személyes visszaemlékezők (Mayer Ferdinánd, Klinger János, Teigler Ádámné, Sári Jánosné, Faul Ottóné és mások). Köszönet illeti őket és dicséret a Faluvédő Egyesület „csapatát” (Murczin Kálmánt, Rostás Zoltánt, dr. Munkácsy Bélát), akik eme vázlatos falutörténeti kiadvány megjelentetését kezdeményezték – miután ez az eddigi önkormányzatok működése alatt nem valósult meg.

Tiszta szívvel ajánlom e feldolgozást Máriahalom, szülőfalum egész lakosságának kötődésektől függetlenül. Köszönet illeti Teigler Évát (Wernkéné) a mű gépeléséért, dr. Munkácsy Bélát és Góbor Attilát alapos tördelő-szerkesztői és alkotó lektori munkájukért. Szeretnék bízni benne, hogy e jó szándékú kezdeményezésünk, későbbi közös összefogással (önkormányzat, szervezetek, egyesület) és igénnyel a jövőben könyvvé áll össze. Addig is minden kedves olvasó figyelmét felhívom a Máriahalmi Faluvédő Egyesület honlapjára (www.faluvedo.hu).

Esztergom, 2006 nyarán

A Szerző

„Száz dombot hord falum tája
Ám, ki munkát áldoz rája:
Verejtékért fizet bőven
Lágy kenyérrel és szőlővel.”

Klíma István

MÁRIAHALOM KÖZSÉG FÖLDRAJZI HELYZETE, KÉPE

Máriaalom község (1936. június 30-ig Kírva) a Gerecse hegység keleti, dombsági részén fekszik. A 711 lakosú Komárom – Esztergom megyei (1923-ig Esztergom megyei) kisközség viharos története során több alkalommal is elveszítette önállóságát, melyet legutóbb a rendszerváltozás idején, 1990. január 1-én nyerte vissza újra.

Földrajzi környezetét löszborította dombsorok tagolják. A homokbánya, oligocén kori finom szemcsés homokjában földhalmozott puhatestűek (elsősorban redőzött héjú csigák, pl. *Potamides plicatus*) tömegének köszönhetően országos hírű ősmaradvány-lelőhely. Az imitt-amott felszínre bukkanó miocén kori (12 millió év) durva mészkövet a somodori határ Kőbánya-dűlő (Steinbruch) kőbányájából fejtették és egykor a házak alapozásához használták. A felszínalkotó kőzet zömét ma pliocén-pleisztocén (jégkorszaki) és jelenkori képződmények: agyagok, 20-30 m vastagon felhalmozott löszök képviselik. A legelők melletti sárgás agyaggödrök a vályogvetés helyei voltak, de a gangok és földes szobák sárgás masszája is innen származott.

Tájunk völgyhálózatának kialakulását a szerkezeti vonalak és az éghajlat változásai határozták meg. Községünk is egy ilyen kiszélesülő völgyben fekszik, amelynek fixpontján (171 m tszf.) a templom áll.

A térség vízhálózata gyér, a vízfolyásokat a Tátnál a Dunába ömlő Öreg-árok – hivatalosan Únyi-patak – gyűjti össze. Forrásait a felnőttektől a gyerekektől mindenki ismerte és vigyázta. A legbővizűbb a Török-kút rétegforrása volt. Az 1950-es években innen kívánták a falut jó ivóvízzel ellátni. A mindennapi ivóvizet a völgytalpakon már sekély mélységben, a magasabb részekben 15-20 m-en érték el. Főzéshez néhány lágyvizű közkút vizét hordták haza kannákban (500-1000 m-ről) a Zsellérsorról (Jókai u.) és a szomori úti Jóvíz-kútról.

Az 1960-as években
fejlesztette be életét a Szilfa

Ma már csak kevés helyen található meg az erdőssztyeppi övbe tartozó növénytakaró, s a főleg tölgyből és cserből álló egykori községi erdő. Ez mára egyedül őrzi a község régi, Kirva nevét a térképen, Kirvai-erdő felirattal. A legelők jellemző vegetációi az árvalányhajás gyepek, melyek szép előfordulásával a Gyermelyi-hegyen találkozhatunk. Néhány itt fellelhető pázsitfű faj (pl. sikárfű) kemény gyökere a súroló kefék nyersanyagát adta. Ma a hegyet a főképp budapesti siklórepülők népesítik be. Az árokszéleket mindenütt fűzfabokrok kísérik, vesszőiket télen kosárkészítéshez használták fel.

Mezőgazdasági termelésünket a szárazföldi éghajlat (550 mm évi csapadék, 9 °C átlaghőmérséklet, nagy évi hőingás) és az aszályveszély határozza meg. Határunkban középkötött vályogtalajon folyt a földművelés, de sok helyen a nagy erózió miatt (70%-os) a sárgálló agyagos alapkőzet is a felszínre került.

Ilyen természeti adottságok között kereste megélhetését a községünk környezetében letelepedő ember, körülbelül 5000 év óta.

Máriahalom panorámája

TELEPÜLÉSÜNK KIALAKULÁSA ÉS FEJLŐDÉSE A 19. SZÁZADIG

Ötezer év üzenete

Környékünkön az újkőkor (Kr. e. 3400-ig) *Homo sapiens*ének 11 kőeszközét találta meg az utókor. A bronzkor embere már földművelést folytatott és agyagedényeket használt. Bronzkori letelepedésre utalnak a Kolostor-hegyen ezekből megtalált edénytöredékek. E népeket a kelták követték, akik kb. 600 éven át éltek a Csabai-úti völgyben, amit számos edénytöredék jelez. Bár Augustus római császár legyőzte a keltákat, ám kultúrájuk tovább élt és keveredett a rómaival. Ennek köszönhetően jelenik meg a jellegzetes porcelánszerű *terra sigillata*¹. A források szerint a mai falu térségében három helyen is volt római villa (egykori gazdasági központ). A régészeti feltárások lelőhelyeinek pontos elhelyezkedését a hátsó borítólap belső oldalán található térkép ábrázolja.

A 11-13. századi paticsdarabkák az élet egyszerű jeleit idézik az Árpád-korból. Szórványtelepülés nyomai négy helyen kerültek elő (pl. Landli, Csabai út). A Csabai-úti völgyben lehetett a 15-20 veremházból álló középkori jobbágyfalu központja, amit részben a helyi hagyomány is alátámaszt (id. Hauszknacht Antalné szül. Blitzner Ágnes, 1970). A tárgyi emlékekben már több száz éve létező településeket csak a 13. sz. második felétől említik az oklevelek.

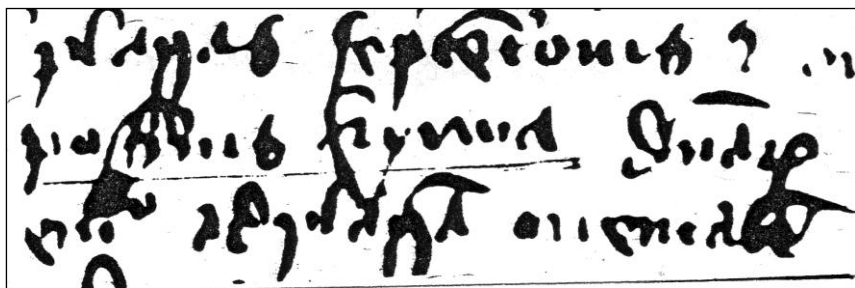
Római merítőkanál Máriahalom, 2. sz. lelőhely

¹ Vörösmázás, domború díszítésű égetett edényfajta

Terra Keroa – Keroa földje, Possessio Kyrwa – Kyrwa birtoka

Magyarország Szent István király idején feudális állam lett, irányítását Esztergomból intézték. A tatárjárás előtti időkben Kyrvát többnyire királyi várbirtokként tartották számon. A község nevének említése először Keroa néven fordul elő oklevélen (1255). A település határának legnagyobb része 1273-ban az óbudai apácák kezébe került. A szájhagyomány szerint a klarissza apácák (Klára rendbeliek) kolostorukat arra a dombra építették, amit ma is Kolostor-hegységnek neveznek. A domb alatt jobbágymunkával halastavat építettek, mely gátjának maradványai még ma is felismerhetők. (Az előtte elterülő réteknek ez adta a nevét 1785 után: Dammwiesen – Gáti rétek).

A jobbágyság terménnyel és robottal tartoztak a földesuraiknak és dézsmával az egyháznak. A lassú fejlődést a törökök uralma végleg megakasztotta.

Zsigmond király idejéből származó oklevélen a Kyrwa név, 1401 (forrás: Magyar Országos Levéltár)

Kirba a félhold árnyékában

A török hódoltság idején (1526-1686) környékünk szinte állandó háborúk (török-Habsburg) színterévé vált, és a tájak fokozatosan elvadultak. A Habsburg-zsoldosok fosztogatásai elől is igyekezett a népesség elmenekülni (vándormozgalom). Mégis, az 1570-es adólajstromon találjuk a járás néhány élő faluja (pl. Csolnok, Kesztlőc) között a 6 portából álló, 6000 akaszt (török pénz) érő Kirbát, ahogy a

törökök Kirva nevét írták. Az összeírás felsorolja a 8 családban élő 12 felnőtt adózó nevét, így Nagy Jánosét vagy Imre Pétörét.

A 17. században nincs nyoma Kirvának, feltehetően elpusztult. Az újjátelepülő Úny terjeszkedő földesurai ekkor tették rá kezüket a pusztává vált Kirva Praediumára (Pusztá-Kirva).

A törökök emlékét az erdő alján feltörő Török-kút forrása őrzi. A hagyomány szerint ez a gyermekáldás forrása is.

Praedium Kerwa... Harc a két Kirva birtoklásáért

A 18. sz. elején az únyi Miskeyeket úgy emlegették, mint a két (Kis- és Nagy-) Kirva földesurait. Az óbudai apácák és az únyi földesurak közötti csaknem egy évszázados per során 1747-re az apácák visszaszerezték középkori kirvai birtokaikat. Mire az apácák birtokba vehették Kirvát, addigra rég eltávozott az a 11 szláv család, akiket még a Miskeyek csalogathattak ide 1715 előtt. A század második felében az apácák csolnoki bérlőket toboroztak a pusztára.

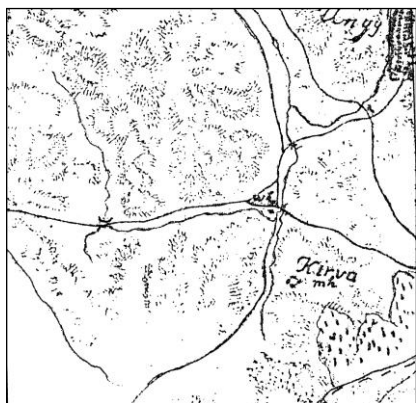
Kirva község neve és annak alakváltozásai

Mint fentebb láttuk, Kirva község nevét a középkori oklevelekben sokféleképpen írták. Első említése Terra Keroa (Keroa földje) 1255-ben, de az 1270-es években (1271, 1273, 1275) már egységesen a Kerwa név szerepel, míg az 1400-as években (1401, 1424) általános a Kyrwa név. A község török neve Kirba.

Az első magyarországi katonai térkép 1783/84. évi szelvényén a Béka-hegyi majorsági központ neve már Kirva. Első, 1796-ból származó pecsétjén azonban a Kerwa megnevezés áll. A szomszédos német lakta községek tájnyelvében a Kirwey név éppúgy előfordul, mint a Kirwall.

Kirva nevének eredetét mind a tudomány, mind a hagyomány igyekezett megfejteni. A tudomány szerint a község neve szláv eredetű (kriva = görbe), éppúgy, mint Úny (unijb = több) vagy Dorog (drug = barát) község neve.

A község neve a néphagyomány szerint egy darab téglának köszönhető. Az egykoron itt előkerült téglá Kriw felíratát a környéken élő különböző anyanyelvű népek eltérően olvasták: a magyarok Kérvének, a tótok (szlovákok) Kérvának, míg a svábok (németek) Kirwallnak.

Kirva-major neve (Mayerhof) katonai térképen (1783/84)

A község első pecsétjén (1796-os iraton) Kerwa név áll

Gazdálkodás az apácák birtokain – a betelepítés előzményei

Az újra az apácák kezébe került Kirva első lakóit a csolnoki anyakönyvekben találjuk meg 1767-től, mint akiknek „Pátriája Kérva”. Egyesek – például Joseph Rohrpasser, aki a templom előtt ma is álló feszületet állíttatta, már 1778-tól – a Csabai úti erdészházban (és kocsmában) laknak. Az apácák szerény jövedelmét részben az erdő, másrészt a több száz juh biztosította. Mivel II. József 1782-ben feloszlatta a klarisszák rendjét, kirvai birtokuk állami kézbe került (Vallásalap – „Religyiói Kincstár”).

Az itt gazdálkodók a határ 1/6 részét föltörték és gabonát termesztettek. Kezük munkáját mindmáig dicséri a kataszteri térképen a Csolnoki Földek - Szántók (Csolnoker Äcker) dülönév. A birtokok gyér jövedelme miatt II. József újabb betelepítési pátésszel (1784) meggyorsította a még gyakorlatilag üres területek betelepítését. Égetően volt szükség a munkáskézre (és adóalanyokra). A Német Birodalomból betelepülők számára most már 10 évi adómentességet ígértek. Ennek során az utolsó nagy „Schwabenzug” – sváb betelepítési hullám – alkalmával 1785/86-ban Kerwa is újraterlepte római katolikus német telepesekkel (colonosok – „Svevi Coloni Kirvenses” – kirvai sváb telepesek).

Az Óhazából az Újhazába – Kirwa betelepítése

A Vallásalap telepítési biztosának tevékenysége nyomán a Német Birodalom Württemberg és Hohenzollern hercegségeiből egy év leforgása alatt közel 100 család jelentkezett Kirwára való betelepülésre. Meggyőzték őket a csábító ajánlatok: a föld, a ház, a gazdasági felszerelés, s főleg a 10 évi adómentesség és szabadság. A legtöbben Steinhilbenből (Heinzelmann család), Trochtelfingenből (Tittmann, Schmidt, Hauber család), Hörschwagból (Pfeiffer, Feigl, Schäffer család), míg Stettenből a Locher, Fulda környékéről a paraszt és téglavető Eberhard (Giesel), a paraszt- és kőműves Henning (utóbb Hönig), és Neuhoftól a Mähr család, Mellrichstadtból a Steinmüller család, Gammerdingenből a Teigler család jelentkezett kitelepülésre. Kétség és remény között Sigmaringenben szálltak be az ún. ulmi Schachtelekbe (dereglyeszerű hajó) és hajóztak a Dunán Füzítőig (Almás), ahonnan Csolnokra és Csabára (Pilis) kerültek. Az út viszontagságait néhányan nem bírták ki, meghaltak. A betelepülés biztos idejének 1785. aug. 4-e számít. Azonban a beígért kész házak, felszerelt gazdaság és igazi megélhetés helyett a telepesek kilátástalanság elé néztek. Miután még 1786. márciusában sem történt előrelépés ügyükben, panasszal fordultak a Helytartótanácsához. Eközben ifj. Johann Heinzelmann visszautazott Steinhilbenbe, mert ő és két társa még nem voltak házas emberek, így nem feleltek meg a letelepedés kritériumainak. Azt vállalta, hogy hármójuk otthon hagyott menyasszonyait Magyarországra hozza, ám kalandos útjáról csak ő tért vissza házas emberként, társainak két menyasszonya végül meggondolta magát, nem vállalta a kockázatos utazást (ma kb. 10 éve testvéri a kapcsolat Steinhilbennel).

1786 nyarára felgyorsultak az események, elkezdődött a házak építése. Az ideérkezés után egy évvel aztán megindult az igaerő (2-2 ló, 1 tehén) gazdasági (eke, lapát, favilla, zsák, stb.) és részben a háztartási felszerelés (asztal, székek, ágy, stb.) kiosztása. Az iparosok 50 Ft-ot kaptak iparuk beindításához. Mindenki boldogulás reménye.

A németországi telepesek mellé 6 belső telepescsalád is költözött. Három falubelijével egyetemben végleg itt telepedett le a már néhány éve a Csabai úton lakó, ám eredendően csolnoki származású Joseph Rohrpasser, továbbá 2 taksonyi illetőségű – egyikük Anton Dill, akitől később az egyik Engler-ág „Tü” nevét örökölte.

Den 2ten September 1785

Johann Eberhard	Vogonny müßl Buck	35	Rothf.	Ein Langer müßl Jüngelborn	müßl Rothf.	1	2	200	6
Johann Henning	Müßl müßl Vogonny	41	3	Ein müßl Müßl	müßl Rothf.	2	—	300	4
Georg Mähr	2	2	40	3	müßl Rothf.	3	2	160	7

K. K. A.
ORSZÁGOS LEVÉLTÁR.

Jelentős vagyonnal (150-300 forint) rendelkező paraszt-iparosok – Johann Eberhard, Johann Henning (Hönig) és Georg Mähr – települtek Kerwára 1785. szeptemberében Fulda környékéről.

Épül a falu

A Hiros György mérnök által 1786 tavaszán kimért ötven 650 nőnyi jobbágy- és tizenkettő 300 nőnyi zsellértelken csak júniusban láttak hozzá a házépítéshez. A betelepülők egy ún. frank-típusú (nádtető) telepesházra (elsőszoza-konyha- hátsószoza, kamra, istálló) számíthattak. Részben a telepések munkájának köszönhetően júniusban a legtöbb ház fala állt Kirván, augusztusban pedig már az addigra elkészült 50 házba zsúfolták a 300-nál több colonust: parasztokat (75%) és iparosokat. A zsellérek házai csak 1787-re készültek el. A házakat folyamatosan számozták, a 68. volt a közösségi ház a falu keleti szélén (mai Kómár-ház helye, a Petőfi és Jókai utca sarkán). Az építési anyagot és részben a munkáskezet az uradalom adta, de besegítettek a Csolnokon és Csabán lakó telepések is.

550 évi szünet után így épült fel az új Kirva új lakókkal, akik új házuk és új hazájuk mellé megélhetést is nyertek.

A Locher-féle telepesház (első rész) 200 évig állt, utóbb Miskey Sándoré

TÁRSADALMI ÉS GAZDASÁGI FEJLŐDÉS A 19. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

A gazdálkodás lehetőségei és módszerei

Az első szabad 10 év után a telepesek jobbágysorba süllyedtek. Gyarapodásuk érdekében egyetértettek az ún. reformkorban a feudalizmust megszüntetni kívánó felvilágosult nemesség törekvéseivel. A letelepedés után – néhány iparos kivételével – mindenki a földművelésből élt. A határ legjobban termő részeit szántották föl, de fokozatosan nőtt a szőlőterület is. Szántóval, káposztással, kenderessel és legeltetési joggal először csak a jobbágyok és kivételezettek – pap, tanító, jegyző – rendelkeztek.

A 19. sz. közepéig a szántó 615 holdról 712-re, a szőlő 33 holdról 143-ra nőtt, ennek fele ún. szabad földi – Freie Weingarten. Káposztát a Béka-hegy alatti patak mentén termesztettek. A kenderföldek a mai Szomori úton és a mai Landlival összefüggésben terültek el. Az 1840-es évekig kialakul az 1708 holdas (1h = 1200 nöl) kirvai határ használata: 1066 h a jobbágyoké, 11 h a zselléréké, 28 h az uradalomé (2 ház is) és 603 h közös használatú (323 h legelő és 246 h erdő, a többi út és árok).

A jobbágyok kezén egy Esztergom megyei félszessziónyi (féltelek – 15,5 h) föld volt és csak az 1830-as évekig nőtt meg a szántó és rét ennek duplájára (22 hold) 3 gazdaságban az 55 közül.

Nálunk is az általános szokás szerint művelték a földeket: 2 részen termeltek, egy részt ugaron hagytak (3-nyomásos gazdálkodás). Főleg gabonát (búzát, kétszerest – búza és rozs keveréke), zabot, kevés kukoricát és burgonyát termesztettek. A gabonát cséphadaróval és főleg nyomtatással csépeltek ki heteken át a Szerűkön (Trettplatzäcker) – a volt tsz-major helyén. A fő bevételi forrás még a szőlő, amely jó kirvai fehérbort adott. Az 1830-as években már eljutott Gútára (ma Kolárovo Szlovákia-Csallóköz), de a megszépítő emlékezet szerint Pozsonyig és Bécsig is.

Minden gazdaságban volt két ló, 1-2 tehén, tinó eladásra és 1-1 sertés. Az uradalom főleg juhnyáját tartott. Az úrbéresek piacozása általánossá vált, ekkor még főleg Zsámbékra jártak.

A feudális szolgáltatások szorításában

Az általános természetbeni szolgáltatással (1/9, 1/10 rész) ellentétben nálunk minden jobbágy termésének 1/7-nyi részét – a méh termésből is – kellett elszállítania a Vallásalap csolnoki magtárába (kb. 600 q gabonát és 300 hl mustot). Jobbágy és zsellér egyaránt fizette az 1 Ft-nyi cenzust a Vallásalap kasszájába. A jobbágy évente 26 napi ígás/szekeres robottal (esetenként két nap fuvarra is el kellett menni), a zsellér 18, míg a házatlan (lakó) zsellér 12 nap robottal tartozott. A kötelezetteket a legtöbb esetben útépitésre és árokásásra rendelték ki. Robotkötelezettségeiken túl jelentős adóval tartoztak az államnak (hadi) és megyének (házi): egy féltelkesé 9-12 Ft volt évente. A pénz előteremtése nem volt könnyű feladat: kellett a mindennapi élethez (gyertya, hús, só stb.) adóra, de a község népe pénzt áldozott az esztergomi Bazilika és a pesti Nemzeti Színház építéséhez is. A katonaságot is el kellett szállásolni és ételmezni, lovaikat etetni (pl. napi 6 font takarmány), s málháikat a következő állomáshelyükig elfuvarozni (forspont).

Társadalmi tagozódás és bevándorlás

Az 1828. évi statisztikai adat jól mutatja a lakosság különböző csoportjait.

	jobbágy	16 éves					jobbágy	zsellér		
		fia	lány	szolga	zsellér	lakó	%a		iparos	háza k száma
Dág	50	15	17	1	27	11	65	35	2	77
Kirva	54	3	1	3	11	5	83	17	2	65

A lakosság döntő többsége (83%) földjéből megélő jobbágy, akik közül 3 (Johann Kaltwasser, Josef Rohrpasser és Josef Locher) egy teleknyi földből élt. A lakók csak napszámból, de a zsellérek saját szőlőjükből és napszámból éltek.

A Wagner és Richter-család a 19. sz. első negyedében alapozta meg iparos-dinasztiáját. A Szentgyörgymezőről ideszármazott Johann Pets (1839) ugyan zsellér volt, mégis mint fuvaros, 2 lóval jól boldogult. Mások benősüléssel alapozták meg boldogulásukat, pl. Rohrpasser gazdaságát a zsámbéki Sebastian Faul szerezte meg (1838), de **Zsámbékról** került ide Paul Engler is (1849), **Dorogról** Valentin Blitzner (1807), **Csolnokról** Michael Ebelle (1793), Johann Liebl (1798), Stefan Kuni (1803), **Leányvárról** Florian Herhoffer (1788) és Matthias (1802), **Perbálról** Simon Klinger (1810), Kaspar Halbauer (1814), Lorenz Baumann (1838), **Tátról** Stefan Hausknecht (1805), Martin Hausknecht (1815), Martin Mechler (1811), **Mogyorósról** Anton Rosbach (1850), **Telkiről** Rupert Herb (1850?), **Esztergomból** Anton Till (1807), **Szentgyörgymezőről** Peter Richter (1820), **Neukirchenből** Valentin Wagner (1806).

A község előjárói a bíró, törvénybíró és esküdtek. A bírót – földesúri hozzájárulással – a felnőtt férfiak választották 3 évre, a hites jegyzőt pedig, aki egyúttal iskolamester is, örökre. Míg a bíró ügyelt a község rendjére, vagyonára, rendezte a katonaságot, igazságot tett, a jegyző végezte az adminisztrációt, részt vett az adókimutatásban és a bíróval együtt a behajtásban. Az előjáróság tagjainak többsége a módosabb gazdákból került ki.

Az 1831. évi kolerajárvány megkímélte a falut. Aki ezekben az évtizedekben mégis orvosra szorult, annak Esztergomba vagy Zsámbékra kellett eljutnia.

Az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc emlékei

Az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc idején Magyarországon megszűnt a feudalizmus. Megvalósult a közteherviselés, a törvény előtti egyenlőség és a jobbágyszabadítás, amelynek során a jobbágyságok eddig használt földjei – megváltás után – saját tulajdonukká váltak. Az 1848. évi szeptemberi népfelkelés során a kirvai nemzetőrök között találjuk pl. Schäffer Jánost, Tittmann Albertet, Hönig Jánost, Hausknecht Mártont, Görle Józsefet, Locher Jánost, Lackner Istvánt és Teigler Jánost. Lehet, hogy közülük néhányan a Buda felé előrenyomuló Görgey-féle csapatokban szolgáltak. A honvédek az indulás előtt Kirván pihenőt tartottak, de a tábornokok felcsapó lángjai nagy veszélyt jelentettek a nádtető házakra.

Az utódok (Mayer, Kégly, Kovács, Szerencsés, Várhidi, Wieszt, Hegyi, Murczin) becsülnék meg elődeiket, akik német szóval, de magyaros szívvel fogtak fegyvert a magyar szabadságért. A Habsburgok elleni szabadságharc ugyan nem járt sikerrel, de a felszabadított jobbágyság ellenére – néhány várakozó év után – szabad polgárrá vált (1853).

FORRADALOMTÓL AZ I. VILÁGHÁBORÚIG: A DUALIZMUS KORÁNAK FEJLŐDÉSE

E hat évtized hazánk fejlődésének egyik legjelentősebb időszaka, amelynek során egy modernebb polgári állam alakult ki, paraszti magántulajdonnal, gyáriparral, szabadságjogokkal, a hatosztályos elemi iskolával, orvoskörökkel, gazdasági és társadalmi szervezetekkel. Falun a legfontosabb fejlemény az önálló paraszti magántulajdon kialakulása volt.

Úrbérrendezés – harc a földért

A paraszti földmagántulajdon kialakulásának úrbéri pere csaknem 50 évig (1853-91) tartott. A vallásalapú uradalom birtokát (250 kh) a határ keleti részén mérték ki. A parasztok 1281 kh, 3. osztályú földjének szántóit 6-6, réteit 3-3 dűlőben kapták meg, míg a szőlők helyükön maradtak. Ez a felmérés 1885-re befejeződött, de a róla készült és máig etalonnak számító kataszteri térkép csak 1891-re készült el. Addigra a

parasztnak Anton Till uradalmi jager (vadász), Franz Mechler bíró (ifj. Haász István ükapja) vezetésével és jelentős hitelfelvétellel megszerezték a somodori Öreg- és Újpuszta 600 kh-ját – ezzel a határ 1881 kh-ra nőtt –, amelyet Anton Hausknecht irányított. Mára ebből a szerzeményből néhány szőlő maradt meg (Mayer Antal és Wildner László) a somodori Zárthelyben. Az ókirvai határ 1281 holdjából csak 1031 kh maradt a falu kezén. A közös használatú (községi) legelőn (131 kh) és erdőn (46 kh) kívül az „új gazdák” 854 hold földdel (szántó 626, rét 86, nádas 2, beltelek 30, szőlő 110), rendelkeztek. Mire véget ért a per, kiépült a Csabai úti emeletes pincesor (Kellerried – Pincevég) és a zsellérek szőlőhegyi löszbevált pincéi. A község tulajdonát képezte a négyosztatú pásztorház, a bikaistálló, a kovácsház – a községi kovács a század végén Tittmann Albert volt.

A kiegyezés utáni évtizedekben a jól ismert német közmondás érvényesült:

Hat der Bauer Geld Mihelyt a paraszt pénzt érez (kezében)
Hat er die ganze Welt Övé az egész világ

E szemlélet alapján mind a faluban, mind a határban nagy mozgás indult meg, beltelek cseréltek gazdát: 8 gazda földjét nagyrészt elvesztve a zsellérsorra (pl. a Kaltwasser család), 4 zsellér a gazdasorra (Főutca) került. Josef Herb ráfizetéssel megszerezte a Tittmann házat (volt id. Sári Jánosné).

A művelési ágak 60%-át a szántó tette ki és meghatározó maradt a peronoszpóra pusztításai ellenére a szőlő (11,1%). A kieső szőlőt únyi bérbevett szőlővel (ott német szőlőnek mondták) pótolták. A földművelés gépesítése nehezen haladt: míg a századfordulón a nyomtatás helyett 27 gazda már lóvontatta járgányos cséplőgéppel csépett, addig Stefan Mayer (Klinger Zoltán, Mayer Katalin dédapja) és Stefan Engler beszerezte a közös tulajdonú gőzcséplőgépet. Az új „masina” új munkamódszert követelt, összefogást. Az egészségtelen és kemény munka nem nélkülözte a vaskos humort sem. Hagyományosan a szántók több mint felén gabonát termesztettek, mellette még sok kukoricát (sertés) és a lótarítás miatt zabot. A szőlő- és bortermelés hagyományosan is jelentős volt. A krónikás szerint „Isten megáldotta a község lakosságát”, Pesty az aussatzi fehérbort „illatjára, szamatjára és tartósságára” a rajnaihoz hasonlította. Nem ok nélkül szerepelt a kirvai fehérbor az elemi iskolai tankönyvekben, mint Esztergom megyei

nevezetesség. Ezekben az évtizedekben terjedtek el a bálványos prések, amelyek közül Adam Ederléé (1883) ma a tatai Német Nemzetiségi Múzeumot gazdagítja.

A szalastakarmány-termeléssel párhuzamosan jelentősen megnőtt az állatállomány: 1900-ban 228 szarvasmarhát (65%-a szimentáli), 228 lovat, 706 sertést, 4799 baromfit és 99 méhkast regisztráltak. Kirva 100 hektárjára annyi állat jutott, mint Únyra és Epöltre együttvéve.

Emeletes pincesor a Csabai úton (Pincevég) és Adam Ederle bálványos prése (1883)

A 46 holdnyi községi erdőt közösen vágták (40 éves forda) és osztották fel. E munkának különleges hangulata volt. Szedlacsek tanító idején a faiskola még a mai Kossuth utca helyén terült el. Fájó seb maradt, hogy helyi gazdák helyett idegen szerezte meg 1906-ban (110 000 koronáért) a vallásalap pusztai birtokát.

A népesség és életkörülményei a „ferencjózsefi” békeidőben

A lakosság a 19. sz. második felében 510 (1858) lélekről 637-re (1900) nőtt, amely növekedés Epöl községével azonos. A népesség csaknem 80%-a földből él, 85-en iparból (kisiparról van szó), 24-en kereskedelemről, 15-en napszámból és 8 fő szénbányászatból. A családok fele 10 hold alatti, negyede 10 és 20 hold közötti és ötöde (22) 20 hold fölötti földterületből élt. Mellette még 4 bérlő és 1 középbirtok (ez a puszta) volt még. A 20 holdon felüliek közül 8-an 25 kh-on gazdálkodtak.

A kisiparosok és kiskereskedők néhány kivételével kettősfoglalkozásúak voltak. A 16 kisiparos közül Stefan Wagner takács

(Várhidi Margit, Hilda ükapja), a Richter fivérek (Péter és Ignác) és Adalbert Tittmann községi kovács iparos dinasztiák képviselői, mint a Herb fivérek (Rupert asztalos). Az 1890-es években nyitott kocsmát Anton Ketter (volt mozi helye) és szemben vele Thomas Kreis.

A népesség számában drámai változás állt be 1866-ban, amikor az utolsó nagy hazai kolerajárvány 72 áldozatot szedett (emlékművük a Szentháromság emlékoszlop). A veszteséget pótlandó ekkor nősültek be Perbálról a Kreis, a Czink, újabb Baumann és Klinger („svoaci”) családok illetve Csolnokról a Mayer fivérek (az összes 62 évnél idősebb Mayer-testvér dédapjai). A lakosság anyanyelve változatlanul döntően a német (95%-a német, 5%-a magyar), de negyede tud törve magyarul. Az esztergomi járás paraszttársadalma közül itt a legkevesebb az analfabéta (29,6%, ehhez képest Epölön 53,7%).

A 105 ház $\frac{3}{4}$ -ét (73,4%) még nád és szalma fedte és ezekben a legtöbb esetben 2 család zsúfolódott. Egyébként is együtt élt a nagycsalád. A telepes házak helyett az 1870-80-as években 3 új ház épült, pl. a Schäffer-ház (mai „műemlékház”). Műemlék-jellegükről és faragott értékeikről úgy hiszem senkit sem kell meggyőzni. Az ezmester Josef Schäffer (Ederle Pál és Mária dédapja) művészi alkotásait ma is megcsodáljuk. Ezekben az évtizedekben épült az első ház a mai Rákóczi és Petőfi utcában és 1887-ben a Paul-telken (utóbb Lehőcz) a községháza, melynek épülete ma is áll.

Közigazgatás – a község vezetése és szerveződések

1871-től külön-külön személyhez kötötték a tanítói és jegyzői állást. Az előjáróság képviselő-testülettel egészült ki. Megalakították az únyi körjegyzőséget (Úny, Kirva, Epöl) Úny központtal, ahol a körjegyző lakott. A kiadásokat együtt teremtették elő. Az első főjegyző Fekete Ferenc, évi fizetése 710 forint volt, feladata többek között az anyakönyvvezetés. Őt már a főispán nevezte ki, akárcsak az 1886-tól alkalmazott segédjegyzőt, aki az adó kivetéséért és behajtásáért felelt. Apáról fiúra szállt – s ebben a kirvai „öregeknek” bizonyára igazuk volt –, hogy a környéken ők fizették a legtöbb adót, s ezt a kötelességüket mindig pontosan teljesítették.

A falu népe által befizetett adók pl. 1900-ban a következőképpen alakultak:

Kirva határ utáni adó
Somodor határ utáni adó
Kirvaiak adója összesen

8732 korona
3526 korona
12258 korona

Szt. József ajtóbéllet

**Schäffer József
alkotásai**

A leányvári templom
Corpusa (feszület)

A polgári állam a 19. sz. végén megteremtette az orvosköröket, mi a bajnaihoz tartoztunk, orvosunk – 5 másik községgel egyetemben – dr. Gros Miksa volt. A község a 20. sz. elején évente 180 koronával honorálta a körorvos munkáját. A halottkémre azért volt szükség, mert az orvos a gyakori halálesetek miatt nem tudott mindenhova eljutni.

Az orvos helybeli jobb keze a bába (szülész nő) a 19. sz. végén Tittmanné Kimmel Mária, akitől 1910-ben a már oklevéllel rendelkező leánya, Tittmann Anna (utóbb Kégly Béláné) vette át a hivatást csaknem 50 évre. Munkáját tisztelet övezte, de évi 200 koronás fizetése és 9 köbméter tűzifája csak nagyon szerény megélhetést tett lehetővé.

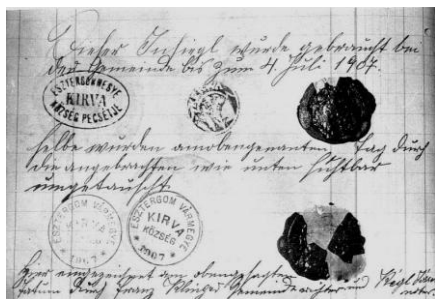
A mindenkori bíró számos egyéb feladata mellett az 1880-as évektől, vagyis a kötelező katonai szolgálat bevezetése után, sorozásra vezette a 21 éves legényeket Esztergomba.

A 19. sz. második felétől a politikai élet is fellendült. A választások során az 1870-es években Klinger Ferenc (Hauszknacht Antal dédapja) és később Faul Sebestyén öregbíró (Wildner Gabriella és Mónika ükapja) lett a megyei közgyűlés tagja.

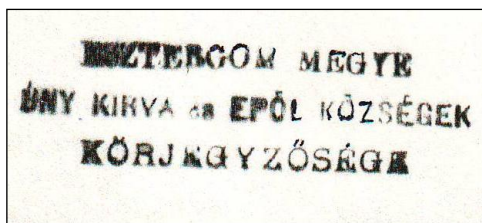
A már piacra termelő középparasztok megnyugvással vették, hogy 1896-tól Szárazágon (ma Pilisjászfalu) elérhetik a vasutat, de a községünket is érintő vasút építése (1906) megghiúsult, akárcsak a szénkitermeléssel kapcsolatos elképzelések (1895).

A biztonságosabb vagyonvédelem érdekében Dogossy Lajos főjegyző kezdeményezésére 1893-ban, Faul Sebestyén bíró idején, megalakult az „Esztergom Megyei Úny És Kirva Szövetkezett Községek Önkéntes Tűzoltó Egylete”.

Az esztergomi járásban az elsők között jött létre Úny-Kirva községek Hitelszövetkezete 1898-ban. A 133 tag részvényének többsége a kirvaiaké volt. A „bank” előbb 4,5 majd 6%-kal adott kölcsönt. Elnöke a kirvai gazda, Klinger Ferenc (bíró is volt), pénztárosa Schmidt János (ifj. Hegyi József ükapja). Székháza 1910-re épült fel Kirván (ma Klinger Attila lakja, Petőfi utca 29.).

Kirva község pecsétjei

A körjegyzőség hosszúpecsétje

Háborúk és forradalmak

Az első világháború anyagilag és lelkiileg megnyomorította a népet. A férfiak színe-java, Locher János szerint 52-en, behívót kaptak, s mindannyian Lévára (ma Levice, Szlovákia) vonultak be. A hiányzó férfierőt itthon az asszonyok, öregek és gyerekek pótolták. A nehezen betakarított gabona nagy részét rekvirálták (8822 kg búza, 1728 kg rozs). A négy évig tartó értelmetlen háború „eredménye” a kirvaiak számára 26 halott, több hadiözvegy (pl. Hönig Péterné) és hadiárva. A legtöbben orosz hadifogságból tértek haza. Malárik Mihály – utóbb

Marosi Mihály – 1925-ben vitézi címet és földet kapott. Itthon megalakították a Frontharcosok Szövetségét, vezetőjük Kégly Béla lett. Az elesettek emléktábláját már 1920-ban felavatták a templomban, míg az emlékművet 1936-ban állítottak fel a Hősligetben.

Első világháborús emlékmű a Hősligetben

1918. október 31-én győzött a Károlyi Mihály vezette polgári demokratikus forradalom. Megszűnt a Habsburgok hatalma és kikiáltották az ország történetének első köztársaságát. Szemtanúként így látta az eseményeket a kirvai bíró, Locher János: „Károlyi átadta a hatalmat – itt 1919. március 21-ről van szó – Kun Bélának, egy zsidónak és kitört a kommunizmus. Felállították a Munkások- és parasztok tanácsát a régi

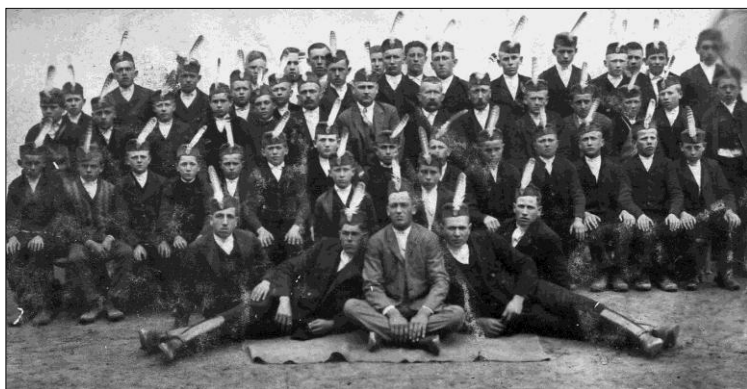
képviselőtestület helyett. Az új elöljáróságot direktóriumnak hívták.” A kisantant államok (pl. Románia) támadása leginkább abból a szempontból érintette érzékenyen a helyi lakosságot, hogy rekvirálták a gazdák megmaradt lovait (23 darabot), így végképp ellehetetlenült a gazdálkodás. Az egész falut megrendítette, amikor a keresztet kivitték az iskolából, féltették gyermekeik hitét. A zavart és félelmet még csak fokozta, amikor az Esztergomból kiszálló román csapatok mindent vittek, amit értek (bor, széna, gabona).

Néhány hónap múlva (1920. március 1-én) Horthy Miklós ellentengernagyot, Magyarország kormányzójává választották. Kezdetét vette a 25 éves Horthy-korszak.

A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT – A HORTHY-RENDSZER

A keresztényi alapon álló rendszerrel a falvak lakossága mélységesen egyetértett-a mindent vissza törekvéseivel is.

Az 1925-ben megalakult Leventemozgalom (15-17 éves fiúk) is katonapolitikai célokat szolgált. A leventék elméleti és gyakorlati képzést (lőgyakorlat) kaptak. Kégly Béla parancsnokot két alparancsnok: Wagenhoffer János tanító és Locher János bíró segítette.

Leventék és vezetőik az 1920-as évek derekán

A közigazgatás átszervezése

Az 1921-ig 3 községet tömörítő únyi körjegyzőségből Epöl kivált, de Úny és Kirva 1950-ig együtt maradt, Úny központtal. Az Únyon lakó jegyző hetente kétszer tartott fogadóórát a községházán. Az únyi Kapronczai Ödön a körjegyzőség főjegyzője 1938 és 1950 között. A főjegyző egyúttal anyakönyvvezető is volt, de a születés és halálozás bejegyeztetését és az esketést továbbra is Únyon kellett „megejteni”. Könnyebbséget jelentett az adó helybeni fizetése. A körjegyzők munkáját a bíró, az előjáróság és a képviselő-testület segítette. A legtovább „bíróskodó” Locher János (1919-32, 1936-38) idején újult meg templomunk, épültek újjá kápolnáink. Fehérvári (Faul) János (1932-1936) idején állították fel a Hősök szobrát és változtatták Kirva nevét Máriahalomra. Hauszkecht Mátyásra (1938-45) a legnehezebb feladatok hárulnak: szellemiségében megosztottá vált az addig egységes faluközösség (a Volksbund helyi csoportjának megalakulását követően); itt volt a front; de mindeközben felépült az távolról emeletesnek tetsző új iskola, valamint előkészületek történtek a község villamosítására.

Akkoriban a község „szeme és füle” a kisbíró volt, aki dobszóval tette közhírré a legfontosabb rendeleteket, híreket. A községi alkalmazottakat ingyen látta el az orvos. A gyámatya 1923-tól Eichardt Antal (id. Csiffári László dédapja) és 1931-től Locher Mihály, akiknek kötelessége volt a község szegényeiről való gondoskodás is (ilyen volt Péter, németesen Péda, „a falu bolondja”).

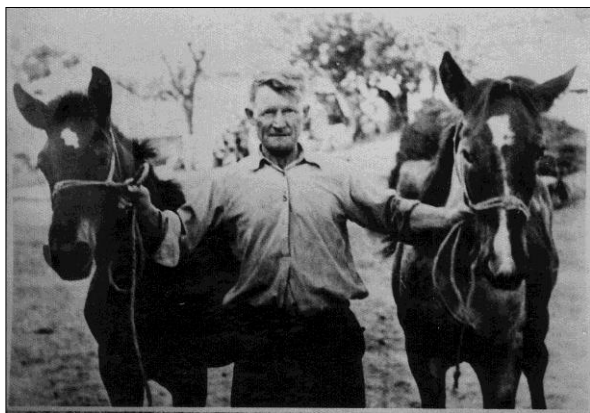
A községi kiadások állandóan nőttek, de a bevételek eléggé szerények maradtak, ezért a hiányt póttal toldották meg, a 1920-as évek végétől először állami támogatással is. A szerény bevételek – 1940-ben 700 pengő – több forrásból tevődtek össze: az adó bizonyos hányadából (boradó, iparüzési adó), illetve bérletekből (pl. vadászati).

Paraszti gazdálkodás és segítő szervezetei

A két világháború között a gazdák földeket szereztek a gyermelyi határban (200 kh). 25 gazdaság túllépte a 20 holdas középparaszti szintet (pl. Hauszkecht-családok). Földjeiket gondosan művelték, ahogy a jegyzőné mondta: „Itt zöldellnek a legszebb vetések a környéken a sok egyházi ünnep ellenére.” A 30-as években szerezte meg a pusztát dr. Keresztesi Ödön (innen a puszta neve).

A mezőgazdálkodás vezető ága a növénytermesztés (búza, kukorica), de a két háború között igen megnőtt a szálastakarmányok aránya és ezzel együtt a szarvasmarha és lótarás. Az önerőre támaszkodó parasztgazdaságban gyerektől öregig mindenkinek megvolt a dolga. Az 1930-as évektől beinduló modernebb gazdálkodást jelzi a műtrágya szerény alkalmazása, a silózás, a kisgépek alkalmazása (pl. 68 magtisztító rosta), sőt a negyvenes években megjelent két motoros cséplőgép is (Kerti István és Schäffer Ferenc). A terméseredmények a maihoz viszonyítva még szerények voltak (búza 10-10 q/kh, árpa 12-14 q/kh), ám a minőség a maiénál sokkal jobb volt. Igen jelentős volt a szőlőtermelés. 1945-re jelentősen megnőtt az állatállomány (szimentáli szarvasmarha 463, ló 145, sertés 557, baromfi 2603, méhkas 40). A középparasztok istállójában 2-4 ló és 4-5 tehén várt sorsára. A nagy mezőgazdasági munkák (cséplés, aratás, szüret) nemcsak emberpróbálóak voltak, hanem a lelkek épülését (humor, romantika) is szolgálták. A parasztember munkáját – Isten áldását kérve – keresztvetéssel kezdte.

A két világháború közötti években a mezőgazdaságot segítő szervezetek között megerősödött a Hitelszövetkezet, egyre nagyobb létszámmal (az 1930-as években 230 fő) és tőkével (17 000 pengő) rendelkezett. A vezetőségi tagok közül ma már csak Kégly Béla, Locher Mihály, Kailbach Gábor utódai élnek, éltek Máriahalmon.

Parasztember büszkesége – ifj. Faul Sebestyén „csillagjai”

Kendermag kiverése id. Hauszknecht Antal portáján 1943-ban

A Hangya Fogyasztási Szövetkezet azzal a céllal alakult meg 1920-ban, hogy a lakosságot jó és olcsó áruval lássa el és biztosítsa terményfeleslegének eladását. Tagjai száma 185, 770 részvénye 38 500 pengőt képviselt. Alapítói Klima István plébános és Faul János voltak. Az 1930-as években ügyvezetője Teigler (Tátrai) János (Tóth Teréz dédapja). Vegyesboltja a mai Széchenyi utcában működött. A község minőségi tehénállománya sürgetővé tette a Tejszövetkezet megalapítását (1938) és tejcsarnok (mai posta) építését (1939). A 85 gazda szövetkezését a bíró, Hauszknecht Mátyás szorgalmazta. A vezetőség tagjai között találjuk Mayer Tamást és ifj. Faul Sebőt (Havas Brigitta dédapja), aki naponta szállította lovaskocsijával a 15-20 kanna tejet a töki feldolgozóüzembe.

Lófogattal vet 1944-ben Engler Sebestyén

A Hitelszövetkezet vezetősége
álló sor balról a 2. Locher Mihály, 6. Kailbach Gábor,
ülő sor balról a 2. Kégly Béla

A lakosság száma és társadalmi megoszlása

A község lakosságának száma a századfordulón 637 fő, 1941-ben 860, alapvetően megnőtt a 6 éven aluliak aránya (12,3%-ról 19,9%-ra). A község továbbra is csaknem színtiszta rk. vallású (99,3% – 1941), a reformátusok a puszta emberei voltak. Mindössze néhány fő nem német anyanyelvű és nemzetiségű, mint az iparos Benedek család és néhány beházasodó magyar házaspár. Az anyanyelv és nemzetiség személyiségjogának 1941. évi bevallása sajnos az 1946. évi kitelepítés jogi alapját képezte. A két világháború közötti két évtized anyagi megerősödését érzékeltetik a gyakoribb házváltások (180 házban laktak) és az épületek javuló komfortfoka.

Az 1941. évi birtokviszonyok jelzik, hogy az összes földtulajdonosnak csak harmada (10 kh feletti) tudott a föld jövedelméből megélni (mellette fuvarozik is), a többi kétlakivá vált. A község legnagyobb gazdája id. Hauszsknecht Antal volt. Az iparban dolgozók száma

Farnadi Mátyás üzlete

(bányász és kisiparosról van szó) elérte a lakosság csaknem negyedét. Dolgozott itt: 3 cipész (köztük Rohrpasser Antal - Rosbach Antal nagyapja), 2-2 kádár, ács, szabó, (köztük Liebl Ferenc - Koryczki Tamás dédapja), borbély (Ederle Pál), hentes Balogh Ádám, Locher Sebő), kőműves (Marosi Mihály, Richter István), kovács,takács (köztük Várhidi Márton), pék

(Farnadi Mátyás és Halbauer Ferenc), 1-1 gumijavító, asztalos (Heinzelmann János – ifj. Kovács László és Arnold dédapja, Kégly Béla), szikvizes és kalapkészítő. Utcafrontjukon többen nyitottak szatócsboltot. Így a Hangyán kívül négyen, köztük Farnadi Mátyás és Czink Mátyás.

Egyesek a második világháború előtti mesterségüket a háború után is folytatták, mint Kégly Béla, Marosi Mihály, Locher Sebő, Benedek Géza cementáros, Várhidi Márton takács, Ederle Pál fodrász, Tátrai János bognár és Farnadi Mátyás vegyeskereskedő és pékmester. A Kürtös kocsma helyén, apósának „üzemében” dolgozott veje, Klinger Ferenc. A bányászok napi 12-16 km-es gyaloglás után (oda-vissza) érték el munkahelyüket és tértek haza szutykosan. Nehéz sors volt, de nyugdíjas állás. Számuk a kitelepítésig elérte a 40-et. A lakosság egyéb foglalkozású lakosai közé a néhány bányásznyugdíjas és napszámosok tartoztak, ill. pap, tanító és jegyző. A nagylányok (14 éves kortól már annak számítottak) – a család gazdasági erejétől függetlenül – esztergomi és főleg budapesti, ún. „jobb családoknál” vállaltak cselédmunkát.

A falukép változása

A gazdasági fejlődés folyamata elsősorban a falu külső képének változásában volt lemérhető. A Nagyatádi-féle földreform során az épületek gyarapodásával 1929-re felépült a Szt. Imre herceg utca (ma Szomori u.). A faiskola helyén már 1923-ra létrejött a néhány házból álló Hatház utca, utóbb Kossuth Lajos utca (népiesen „Kokas Gosn”).

Az 1930-40-es évek fordulóján megjelentek a régi szerkezetű, de keskenyebb parasztházak (pl. a mai Polgármesteri Hivatal épülete) és az első kockaházak (1939, mai Péczka János-féle épület a Pataksor u. 3. szám alatt). A parasztházakban megjelentek a Benedek-műhely termékei: betonoszlopok és betoncserepek. Megnőtt a melegpadlójú (hajópadlós) szobák száma és már csak 10 házat fedett nád. Az egyházi és világi középületek megújultak (templom), de újak is épültek (iskola, kápolnák, tejszarnok).

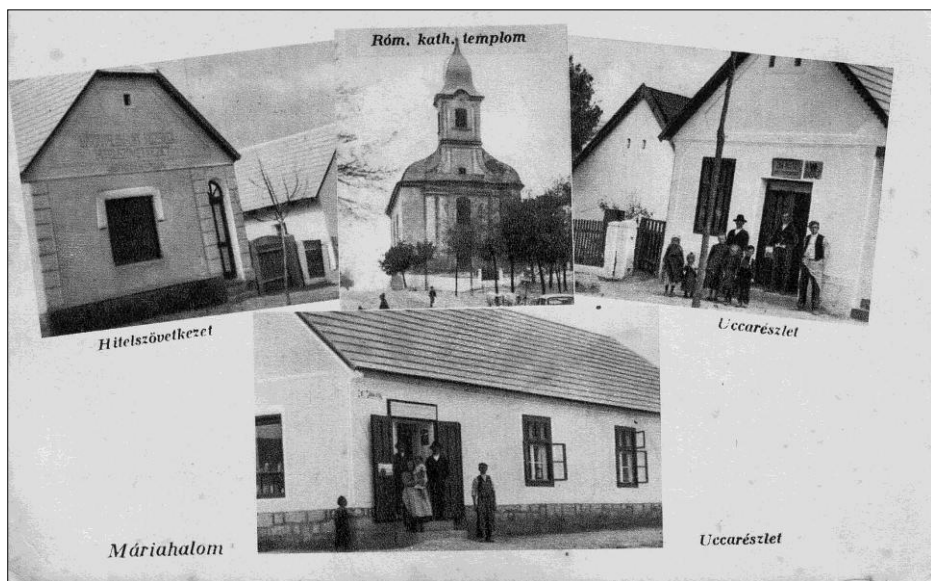
A Széchenyi utca makadámutat kapott (1939) és kikövezték az árkokat, ezeken két helyen vezetett át betonhíd (pl. Hauszkecht Mátyásnál, Széchenyi u. 7.).

**A Lackner – Sári-féle műemlék-jellegű ház
1878-ban épült**

Aki a '20-as évek végén Kirván járt a két új utcán kívül felfigyelhetett a telefonoszlopokra és az új utcanevekre:

Fő utca (Al- és Felvég)	-Hauptgasse	Széchenyi u.
Zsellér-vagy Iparos utca	-Kleinhäuslergasse	Jókai u.
„Külvilág”	-Ausland	Petőfi tér/ma Petőfi u.
Hátsó falu, Szentkereszt u.	-Heiligenkreutzgasse	Rákóczi út
Hatház utca	-Kokaschgasse	Kossuth L. utca
Kertek mögött, Landli u.	-Landl-gasse	Szt Imre herceg u. ma Szomori út
Réteken	-Dorfwiesen-Gasse	ma Petőfi u.

Üdvözlőlap Máriahalomról 1936-1945

Arról is hallhatott, hogy az erdőben már kinézték azokat a fákat, melyek póznái lesznek a Dágról átvezetendő villamoshálózatnak. A pusztán kívül a faluban is feldübörgött a motoros munkagép, a traktor hangja.

Szülőfalunk a front előtti években nagy változások előtt állt, amit a házak előtt felhalmozott terméskövek is jeleztek.

A II. VILÁGHÁBORÚ FRONTHELYZETE – HÁBORÚS KÁROK ÉS ÁLDOZATOK

A Szovjet Hadsereg 1944. december 26-án bezárta a gyűrűt Budapest körül. Községünk a külső gyűrű hadműveleti vonalába esett. Az első szovjet harckocsi (T-34) 1944. karácsony napján reggel 7 órakor gördült be a mai Szomori utcába (s több száz utána). A falu térségében a németek ellentámadása miatt három hónapos állóháború frontvonala alakult ki. Az oroszok egy 3-as védőárok-rendszert építettek ki, a helybéli sáncmunkásokat akár éjjeli fagyban is dolgoztatták. A

nappalokat az iskolában és a plébánián töltötték. Hadifoglyok voltak a saját falujukban. A német egységek nem egyszer tűz alá vették az első vonalakat, de a sáncmunkások hazafelé vezető útja sem volt veszélytelen. Többen aknára léptek, halálos sebesülést kapott a 8 gyermekes családnya, Mayer Tamásné. Az otthon maradt nők rettegésben éltek, mert hat asszonyt és leányt gyilkos golyó terített le női szemérmének megvédése közben.

Az orosz katonák, mint minden magyarországi német településen, itt is bizalmatlanul kezelték a lakosságot. Ennek esett áldozatul Hausknecht Lőrinc 7. osztályos gimnáziumi tanuló (kémnek tekintve agyonverték Únyon) és az a 13 férfi, aki sohasem tért vissza az ún. „malenkij robotra” 1945. jan.5-án elhajtott 50-ből. Ma már tudjuk, a „malenkij robot” a hazai németiség megtervezett deportálási akciója is volt.

A második világháborúban elesett katonák és civil áldozatok emlékoszlója

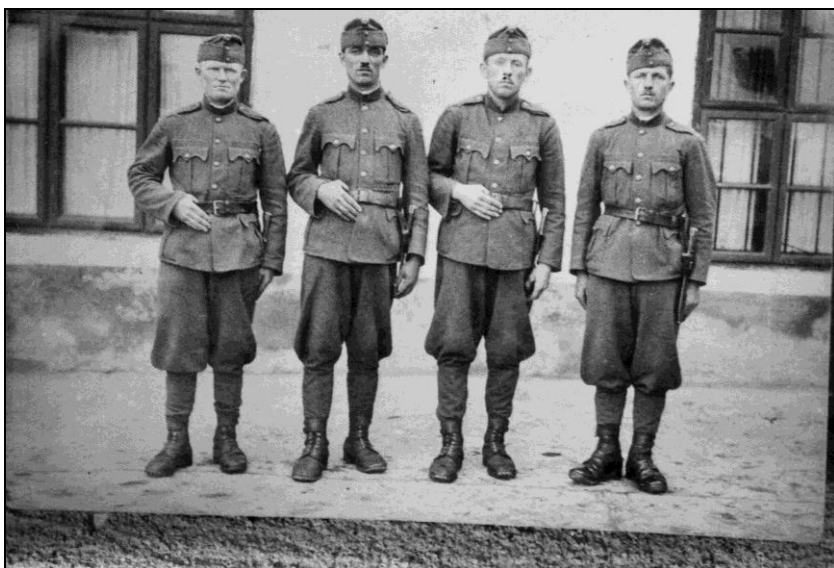
A borzalom azonban nem ért véget az orosz csapatok 1945. március 21-i elvonulásával, hisz egyesek a szántóföldjükre telepített aknák eltávolításánál veszítették el életüket, mint Engler Jakab (Engler Jakab nagyapja).

A különböző frontokon 32-en estek el, a civil áldozatok száma 33. Az összes áldozat emlékét 1993 óta második világháborús emlékmű őrzi a Hősligetben. Klinger János polgármestersége idejétől újra emlékezünk a hősökre.

A háború alatt elpusztult a lovak 80%-a, a szarvasmarha és sertések 95%-a, a baromfi teljes egészében, s a gazdasági felszerelés (iskolai is) 90%-a.

A község és lakosságának együttes veszteségei – a pótolhatatlan emberáldozatokon túl – becslések szerint, meghaladta az 500 000 békebeli

pengőt (a község évi adója 15 000 pengő körüli). Innen a felemelkedés nehéz volt!

Második világháborús máriahalmi honvédek, balról az első ifj. Faul Sebestyén, a harmadik Herhoffer Mátyás (Murczin Ivett és Evelin dédapja)

ÉLETÜNK A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁN

Gazdasági talpraállás és demokratikus újjászületés

Az ideiglenes Nemzeti Kormány már 1945. januárjában elrendelte a népi hatalmat képviselő Nemzeti Bizottságok felállítását. Ez nálunk is megalakult Benedek Géza elnökletével. S mivel felfüggesztették a német községek önállóságát, az elöljáróságot kinevezték: a bíró Engler Pál, a törvénybíró Schäffer Károly lett.

A háborús veszteségeket mindenki pótolni akarta. Beindult a csere, a batyuzás, a feketézés. A férfiak kóborló lovakat fogtak be (pl. Faul Sebő a somogyi Bőszénfáról hozott lovat). Az asszonyok vonatok

tetején jutottak el a Kisalföldre, ahol arany ékszereikért aprójószágot kaptak cserébe.

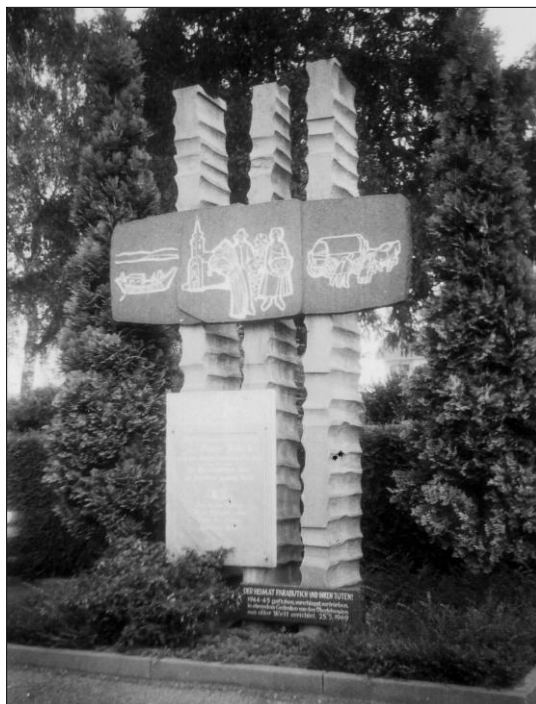
Lakosságcserék: ki- és betelepítés

A 660/1945. sz. földreformrendelet gyakorlatilag az egész magyarországi németiséget a „háborús és népellenes bűnösök” közé sorolta, kilátásba helyezve vagyonelkobzásukat.

Az egész községet már 1946. márciusában zár alá vették. Dózsa telepítési biztossal az élen 139 családot vagyonelkobzásra és kitelepítésre (megfosztva őket földtől, háztól, hazától), 60 családot megváltásra ítélték. 220 főt (köztük 190 bányász) felmentettek, itthon maradhattak.

1946. április 2-án bekövetkezett a „legrosszabb nap” – ahogy Locher János írja –, amikor a szomszéd községekből kirendelt 160 lovaskocsira került a kitelepítettek vagyonkája (640 fő), s elindultak a piliscsabai állomásra. A szomorú karavánt a templom harangjainak zúgása kísérte.

Bevagonírozásuk után 10 nappal a nyugat-németországi Kisslau menekülttáborban kötöttek ki, s itt érte őket a második trauma: innen a közösséget 18 faluba telepítették szét, sok helyen magyar cigányoknak tekintve őket. Ám lankadatlan szorgalmukkal talpra álltak és néhány évtizeden belül megbecsült tagjai lettek Németországnak.

A hazai németiség sorsát ábrázoló emlékmű
Langenbrücken (Németo.) temetőjében

Ma már mindenki mélységesen elítéli a kollektív büntetést, amit – a nagyhatalmak tudtával és beleegyezésével – a hazai németeknek éppúgy el kellett szenvednie, mint a csehszlovákiai magyarságnak.

A kitelepítés évében és az azt követő időszakban minden égtáj felől érkeztek ide – a kor kifejezése szerint – telepesek: Únyról (10 család – Podhorszki, Siklósi), Dágról (1), Nagysápról (5 család – Mézes, Katona), Pilismarótról (6 család – Fuzik, Lengyel, Péczka), az Alföldről (Szegvár – Vida, Szentés, Kiskundorozsma – Jámbor; Esztárról – Kovács József, Kenyeres Sándor), Nógrádból (Kucsik – Garáb, Szabó, Filkor), a Felvidékről (Királyhelmece – Pálóczi, Lőrincz; Madarról – Sztojka családok, Bucsról – Tokodi), Erdélyből (Sándor, Szilágyi, Bilibók - Csikbükk), Kerecsendről (Sári és Hagen családok) érkeztek a jobb élet reményében. Köztük kubikusok, törpe- és kisbirtokosok, néhányan iparosok (Tóth István kovács, Szűcs Dezső cipész). Többen ugródeszkanak tekintették helyzetüket. Az '50-es évek elejére tönkrement 40 ház, pajták sora, présházak. E rablógazdálkodás miatt Koryczki László községgazda attól félt, hogy pusztává válik Máriahalom. A visszamaradottak – ahogy akkor a ki nem telepítetteket nevezték – biztos megélhetésben éltek (bányászok), míg a telepes újjazdák szegénységben. Az újjazdák számos támogatást (vetőmagot, állatot, különféle kölcsönöket valamint gyerek utáni támogatást) kaptak, de sújtotta őket a teljesíthetetlen beadás és adó is. Sokan lemondtak juttatott – földosztáskor kapott földjeikről – és elköltöztek (pl. Gonda János, Kovács János).

Egy falu, két közösség

Az 1947-es választásokon a Magyar Kommunista Párt (MKP) a szavazatok 71%-át szerezte meg, de a bányászok a Szociáldemokrata Pártra szavaztak, hisz tagjai voltak a Bányász Szakszervezetnek. Az MKP győzelmével a község vezetése (addig Marosi Mihály bíró, Farnadi Mátyás törvénybíró, Schäffer István közgyám) a „telepesek” kezébe került (Filkor Bertalan bíró, Szabó Miklós törvénybíró r.k. is). A község utolsó bíróját Lipcsei Lőrinc volt, 1948 decemberétől a tanácsválasztásokig.

Az őslakosság (visszamaradottak) nem vett részt a politikai küzdelmekben – az utcáról és templomokból is eltűnt a német szó –, annál is inkább, mert új „szomszédai” 1947-ben szinte egységesen követelték a Parlament előtti tüntetést: „Ki a svábokkal!” (A még

meglevőkről volt szó). Az általános közhangulatot a jegyzőné így jellemezte: „Aki cseresznyéjét meg akarja őrizni, annak a fáján kell ülnie”. Ezért volt jelentős 1946-ban a Közellátási Bizottság megalakulása – elnöke Benedek Géza –, hiszen az útgazdák többsége az éhség széléig sodródott. Egyébként mindenből hiány volt. Egyhavi cukor fejadag 1946-ban mindössze 15 dkg volt.

Az 1948-ban hatalomra került Magyar Dolgozók Pártja szovjet mintára támadást intézett a magántulajdon (államosítás) és a hitélet ellen, évtizedekre bevezette a tervgazdálkodást és állampárti rendszert a maga új állami szocialista ünnepeivel (ápr. 4., nov. 7.).

Új út, új életforma – a mezőgazdasági termelőszövetkezet élete

A felhalmozott hátraléktól csak úgy tudtak az útgazdák megszabadulni, ha közösbe adták földjeiket, állataikat és beléptek a termelőszövetkezetbe. A szervezés élére 1949-ben a 10 holdas útgazda, Vida Antal állt: 32 taggal (csak férfiak álltak be!) megalakult a község legjobb szántóin (384 kh-on) a Szabadság Termelőszövetkezet. A sok nehézség (hitelhiány, tapasztalatlanság) ellenére 1953-ra mégis felépült a major istállója.

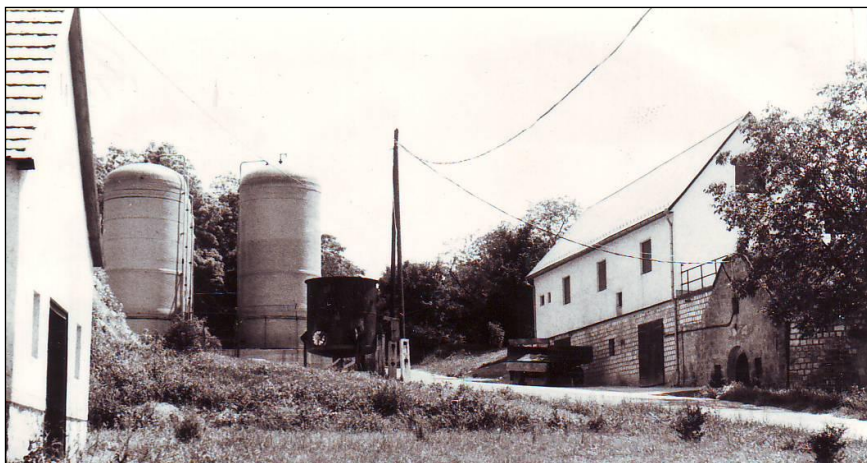

**A lakóházakból kialakított tsz-istállók
1957-ig a mai Klubkönyvtár helyén álltak.**

A hagyományos kézi munka mellett 1952-től már traktorral szántott a tsz-táblákon Vass Lajos. Hogy beadásukat teljesíthessék, szabadpiacon vették meg a tojást és baromfit. Kínlódás és kiszolgáltatottság jellemezte e nehéz éveket. A 8 Ft-os munkaegység (szűk 3 kg kenyér ára) miatt többen kiléptek a tsz-ből – 1956-ban fel is bomlott –, mert a csoportban megélni nem lehetett. Az újjazdákból álló tsz-tagság és az őslakosság életkörülményei között ezekben az években mutatkoztak a legkirívóbb ellentétek (elhanyagolt házak, omló vakolatok, szegényes ruházkodás). Siralmas volt a falukép, de közben megépültek a bányászok első új házai is (1956).

1957-ben, Sári János tsz-elnök idején, az újjászervezett tsz már 700 kh-on gazdálkodott, miután a bányászok is bevitték földjeiket – de csak asszonyaik lettek tsz-tagok (létszám 92). Meghatározó lett az ún. „sváb asszonybrigád”, vezetőjük Tokodi András. Miután 1959-ben bevezették a részes művelést (Dankó József elnök) a terméseredmények nőttek (pl. kukorica 2 q/kh -ről 16 q/kh-ra), az emberek némileg jobban éltek.

A tsz 1961-ben az únyival, 1964-ben a sárisápi Új Élet tsz-szel egyesült, amelybe később beolvadt az esztergomi is. A máriahalmi üzemegységet az első években Vida Gábor és Klinger János vezette.

A borkultúra emléke: a tsz borkombinátja a Szomori úton

Paul Locher (utóbb tsz, ma magán) pincéje

A közel 30 év fejlődésnek legnagyobb eredménye, hogy 1960-tól 1987-ig a termésátlagok megközelítették a világszintet (pl. búzából 6,6 q/kh-ról 33,3 q/kh -ra nőttek). Máriahalomra összpontosult a tehénállomány (700 db) és a borfeldolgozás modern üze­me. A több településre kiterjedő nagyüzem bevételeinek 90%-át 1987-ben már melléktevékenysége adta (Campona-likőr, alugrafikai üzem, Primo számítógép stb.). A tsz-tagok már fix-fizetést kaptak. A tsz az évtizedek során mindig jelentős szerepet töltött be a községek gazdasági és társadalmi életében. A szövetkezetet több évtizeden át az állami díjas, csolnoki dr. Farnadi Mihály vezette.

Az 1991. évi kárpótlási törvény hatályba lépése után a nagy tsz felbomlott, majd új tulajdonosi háttérrel újjáalakult, de ma már más szerkezeti keretben (Gyermely Rt. – „tojásgyár”).

Közigazgatási átszervezések

Ebben a fejezetben három jelentős időszakról van szó: amikor 1950-ben és 1990-ben újra önálló községgé vált Máriahalom, s amikor 1971 és 1990 között a dági tanácshoz tartozott.

Az 1950. októberében szovjet mintára kiépített tanácsrendszerben a korábbi bíró szerepét a tanácselnök (vb-elnök) a jegyzőét a tanács titkár (vb-titkár), az előjáróságét a végrehajtó bizottság (vb), a képviselő-testületét a körzetenként megválasztott tanácstagság látta el. A korábbi esküdtek a vb. tagjai lettek. A titkárt 1968 után már nem választották, hanem kinevezték – azóta, mint ma a jegyző – a Szakigazgatási Szerv vezetője.

A tanács tagok száma 14 és 18 között váltakozott, akiket az 1970-es évekig a Hazafias Népfront (HN) 1-1 jelöltjéből (az országgyűlési választásokon is így volt) lehetett 4 évenként „választani”. Míg 1952-ben szinte csak volt úgazda tsz-tagok tanács tagok, addig 1955-ben már mindenki képviseltette magát (munkás, paraszt, értelmiségi, bányász, „telepes”, „sváb”, vegyes házasság „fele” stb.). Az általában a kultúrotthonban megtartott falugyűlésszerű vég nélküli tanácsüléseken a legfőbb témák a begyűjtésről, adózásról és a társadalmi munkákról szóltak.

A tanács első elnöke Vida Antal lett, akit Mézes József, majd Sári János követett az 1950-es években. Később még jelentős szerepet töltött be Csiszár Mihály és Pósfai Zsigmond is. A község érdekeit két évtizeden át, mint járási tanács tag, Varga József iskolaigazgató képviselte. A választásokat előkészítő Hazafias Népfront – a párton kívüli erőket mozgósította a község érdekében – elnökei Vitéz József, Mayer Edéné, és titkárai ifj. Wagenhoffer János (1950-60-as évek), Péczka Jánosné (1970-es évek). Legnagyobb „tetteik” a társadalmi munkák megszervezése voltak.

Az 1948-ban újjászervezett fúvószenekart a Bányász Szakszervezet támogatta vezetője előbb Klinger János (Kucsik István és Ágnes dédapja), majd Richter István volt.

A Dág központú Dág Községi Közös Tanács 1971-ben alakult meg. 37 tagjából 18 volt dági, 10 únyi és 9 máriahalmi. A cél az volt, hogy a kisközségek anyagi erejét megnöveljék a közös elnökök (Mezőfi Lajos, Balázs József) és titkár Dunai Lajosné, majd 1978-tól Priegl Istvánné irányításával. A társközségekben tanács tagi csoportok alakultak, (1971-75 között Ederle Pálné vezette), amelyek 1978-tól előjárósággá szerveződtek (előjárók: 1975-86 Mayer Nándor, 1986-90 Eichardt

János). A társközségek csoportvezetését a titkárok végezték, így például Tittmann Jánosné, majd Heinzné.

Az 1990. évi rendszerváltozással újra megvalósult községünk önállósága, így a község vezetőit, mind a képviselőket, mind a polgármestert a választópolgárok közvetlenül választják. A jegyzőt a képviselő-testület bízza meg. Az első ciklus polgármestere Sári János lett, míg két cikluson át Klinger János (1994-2002), jelenleg Pántya György Dorogról. Több éven át végezte a szakigazgatási munkát dr. Hatos István és dr. Rédling Beáta jegyző, jelenleg Molnár János az aljegyzői, míg az pénzügyi feladatokat 9 éve Sári Jánosné látja el. Az önkormányzat erőfeszítéseket tesz a község élhetőségének érdekében, de például a szennyvízcsatorna megépítése – az általános nemzetközi normák miatt – mára sem került közelebbre, mint a korábbiakban.

A községi közigazgatás mindig is széleskörű feladatokat látott el. A tulajdon biztonságának megőrzését szolgálta a Tűzoltóegyesület. Parancsnokuk az '50-es években (de a háború előtt is) Klinger Pál bányász volt, akit Mezner András, Pálóczi Bertalan, majd Várhidi Mátyás és Kucsik Bertalan követett. A tűzoltószertár 1968-ban került a bányászbuszok garázsa helyére, majd 1978-ban mai, új épületébe. A szénbányászás fénykorában ('40-60-as évek) műszakonként („sihta”) 2-2 járat is vitte a bányászokat (1946-tól először fakarusszal) munkahelyükre. A rangot jelentő „bányászsofőrök” közé tartozott többek között Locher Antal, Kocsis László, Lipcsei Mihály és Kukola János.

A község önálló postáját a korábbi tejcarnokban rendezték be 1975-ben. (Addig Úny volt az „utolsó postánk”). Az első hivatalvezető Kocsis Zsuzsa (utóbb Gáspár Ferencné), akit id. Pencz Mihályné (jelenleg már nyugdíjas) kézbesítő segített. Ma György József a kézbesítő.

Mindennapi élet, közösségi megmozdulások

Társadalmi munka

Közös összefogással épültek az első járdák – először a Széchenyi u. mindkét oldalán – az '50-es évek derekán. Az első orvosi rendelő kialakításánál is sokan szorgoskodtak (1962 – a Burger-ház átalakítása, a mai Gregor-féle bolt). A Jókai (1967) és Kossuth utca (1969) makadámútját az utca lakói építették ki Várhidi Mátyás tanácsstag,

Engler Lőrinc és Mayer Nándor irányításával. Rendkívüli összefogás teremtette meg 1967-68 között a 130 ezer Ft-ba kerülő halottasházat (ma már kötelező modern felszereléssel bír), amelyhez a lakosság 40000 Ft-nyi „robotmunkával” járult hozzá. Az ehhez kapcsoló új temetőrészbe 1972-ben temettek először, de továbbbővítésére már 2003-ban sor került, Pántya György polgármestersége idején.

Az utca lakói egyetlen „brigádként” építik a Jókai u. makadámútját 1967-ben

E társadalmi munkáknál az anyagot a tanács adta (cement, cementlap, sóder, homok, zúzottkő, stb.), de a munkát a lakosság végezte el. Mai útjaink a '70-es évektől bitumenesek.

Átalakuló egészségügy

Jelentős szociális–egészségügyi intézményként működött 1950 és 1954 között a bölcsőde, mert számos szegény család élt Máriahalmon. A második világháború utáni évtizedek legjelentősebb intézkedései közé tartozott az ingyenes orvosi (kórházi) ellátás bevezetése, széleskörű szakrendelés kíséretében. A baba munkája az 1960-as évek derekán megszűnt (ekkor Bezzeg Ferencné volt a baba), mert előbb a dorogi, majd az 1970-es évektől az esztergomi kórházban szültek az asszonyok, s ezzel minden újszülött „elvesztette” szülőfaluját. Miután 1998-ig nem

volt önálló orvosa (ma is Epöllel közös) a községnek, az 1950-es évekig a csolnoki (dr. Liptai Béla), később átmenetileg a dági (dr. Vásárhelyi Endre, dr. Gaál Lajos), majd 1966-tól átmenetileg a sárisápi (dr. Dávid Dénes, dr. Antalics Mihály), utóbb újra a dági dr. Radoychich György körzeti orvos járt ide hetente kétszer, majd dr. Rittling Ferenc.

1962-től az új orvosi rendelő és orvoslakás megépüléséig (2000-ig Béke u.) a rendelés a mai „Gregor-bolt” épületében volt. Községünk első állandó háziorvosa 1998-tól dr. Lassu Imre, akinek ifj. Pencz Mihályné Kenyeres Márta asszisztál.

Sport az egészség szolgálatában.

A sportot szolgáló futballpálya csak 1946-ban épült meg, az „Obere Dorfwiesen” – Felső Falui Rétek területén, nagyrészt ott, ahol ma is van.

A fiatalokat (ekkor még csak fiúkról van szó) összefogó Sportkör első vezetője Petróczy Sándor volt, őt Fűzfa József (1950-es évek) és Tóth Gyula követte az 1960-as években. Futballistáink részt vettek a járási bajnokságban is. Emlékezetesek maradtak Kucsik Bertalan felszabadító rúgásai és „Jasin kapus” (itt Szabó Ferencről van szó - Jasin híres szovjet kapus volt) védései.

Az 1960-as években a már jól működő pingpongszakosztály mellett Varga József iskolaigazgató vezetésével megalakult a leány-röplabdacsapat. Fokozatosan fejlődött a sakk-csapat és újabb sikereket értek el az asztaliteniszezők, különösen akkor, amikor 1980-ban a „falu mindenese”, Faul Sebő került a szakosztály és Sportkör élére. Tanítványainak többsége III. osztályú versenyzővé vált és Lukács Csaba az ifjúságiak között a megyében második helyezést ért el. Itt versengett a két tehetséges Pósfai fiú, Zsolt és Attila Únyról, akik közül Attila tragikus körülmények között hunyt el (2002). E sportág ma is eredményes.

**Sikeres asztaliteniszezőink, „öregék” és fiatalok
a mesterrel, Faul Sebővel (álló sorban jobbról az 5.) - 2002.**

Máriaalmi fiatalok (sportolók) már az 1960-as évektől sikeresen szerepeltek Falusi Szpartakiádokon (súlylökés – Faul Henrik) és Szabó Ferenc mester keze alatt az 1970-es években nagy népszerűséget szereztek cselgáncsozóink (pl. Puskás Mária) a különböző versenyeken.

Nagy tömegeket mozgósítanak Murczin Kálmán sportpályáján az általa évente megrendezett sporttalálkozók. Murczin Kálmán 1997 óta sikeres versenyzője a Magyar Köztársaság Nemzetközi Endúró Bajnokságának. Nagy hiányt pótolta be Murczin Kálmán, amikor az ifjúság számára 2005-ben a pályához kapcsolódó magánterületén, önerejéből alakított ki egy új játszóteret és sportpályát, amely folyamatosan mindenki számára nyitva áll.

A Lakatos Géza által szervezett biofalú módszertani bemutatóhelyként is sikeresen propagálja a természetes és egészséges életmódot, ám ennek keretei még nem eléggé kiforrottak.

A II. világháború utáni gazdasági és társadalmi változások - összegzés

Parasztközségből alvóközség

A második világháború előtti években a lakosság (860 fő – 1941.) csaknem 69%-ának a föld adta a kenyeret. A megszorító beszolgáltatás és tsz-szervezés miatt az aktív dolgozók menekültek a földtől, s többen a faluból is. 1984-re a lakosság 532 főre csökkent, a földből élők száma (46%) még magas a környéken, az iparból élők aránya is 1/4-ről csaknem a felére nőtt.

Munkát a közeli szénbányák, Dorog, Esztergom és Budapest üzemei adnak. Az elmúlt évtizedekben duplájára nőtt a munkába állt nők száma. Jelentősen megnőtt a kereskedelmi dolgozók aránya. A be- és eljárás életformává vált, szinte csak aludni jártak haza, s általánossá vált a kétkeresős család. A legnagyobb változás tehát a lakosság foglalkozásában állt be.

Ezzel alapvetően megjavultak az életkörülmények és életszínvonal általában is. Korábban a helyi ellátást a Földművelésügyi Minisztérium boltjai, a vegyesbolt, a kocsma és a húsbolt szolgálta ki szerényen. Általános volt az áruhiány – a jegyrendszer után is –, kigégyztak a sorok tejért, húsért, sörért az 1950-es években. Ma magánkézből lévő két-két italbolt/presszó és vegyesbolt, egy sütőde, valamint egy jól ellátott Építői Boltja szolgálja a lakosságot.

Míg az 1950-es években a rádió (néprádió) a '60-as évektől a tv terjedt el (ekkor jelent meg az első gépkocsi, Locher Antalé – 1961) a '70-es években jelentek meg tömegesen a háztartási kisgépek, tartós fogyasztási cikkek, a '90-es években az elektronika, majd a számítástechnika és internet használat. A legnagyobb változás: a korábbi önellátásra való törekvést a széleskörű fogyasztás váltotta fel, s ezzel a társadalmi élet zártabbá is vált. Az általános fejlődés folyamatát a kommunális beruházásokon is lemérhetjük.

Az 1950-es évek derekán a bányászok megépítették első L-alakú házaikat, 1956-ban Mayer Antal és Faul Félix, majd fokozatosan kiépült a Szomori u. északi házsora, az 1980-as években a Pataksor, míg a '90-es években az Árpád utca.

Az elmúlt 5-6 évtizedben minden ház átalakult és több mint 120 ház épült számos változatban. A sok új épület (összeségében mintegy 180 darab) megóvása mellett feladatunk, hogy vigyázzunk tárgyi és természeti kultúránk megőrzendő értékeire. Az 1990-es évek elején

Keresztes István megépíti első „bioházát”, amelyet még számos követ, példát adva a jövőnek. Nagyot változott a házak szerkezete és felszereltsége, kommunális ellátottsága. Míg 1949-ben a házak 90%-a még csak egyszobás, a '90-es években harmaduk már háromszobás. 1960-ban még 22 földes szoba volt.

A falu kommunális beruházásai: 1950-től van villany, 1987-től vezetékes víz ('60-as években hidroforos), 1995 óta vezetékes gáz (palackos 1958-tól – Farnadi Mátyás), és 1997-ben bevezették a Crossbar-telefonrendszert. Egyedi központi fűtést 1969-ben alakítottak ki először. Ma a lakások 90%-a – a szennyvízcsatornát leszámítva – összkomfortos. Míg 1985-ben minden negyedik családban volt autó, mára csaknem minden háztartásban akad legalább egy.

A rendszerváltozás előtt közintézményeink jelentős részben társadalmi munkával épültek, mint a Sportház, az önálló posta, a Tűzoltószertár, a ravatalozó, az önálló orvosi rendelő. Többségében állami pénzből jött létre a Klubkönyvtár (1 millió Ft – 1970) az átalakított iskola (1,5 millió Ft - 1985) és a rendszerváltozás után – Sári János és Klinger János polgármester idején – orvosi rendelő és lakás. A a Derü Nyugdíjasotthon és Panzió magántőkének köszönhetően jött létre (1997, Lakatos Géza).

A rendszerváltozással bekövetkezett tulajdonváltással magánkézbe került pl. az 1950-es években ültetett szőlőhegyi erdő, az azt körülvevő legelő, amelyen Murczin Kálmán az 1990-es évek derekán sportpályát alakított ki. Ma kb. 20 jelentős vállalkozó (Murczin Kálmán, Lakatos Géza, Büki Gábor, Gyermelyi „tojásgyár”) működik a faluban, s a munkanélküliség minimális (10 fő alatti).

Az újabban hozzánk beköltözők felismerték falunk helyzeti energiáit. Ma a lakosságnak 15%-a – a vegyes házasságok miatt kb. 25%-a – a valahai német ősöktől származik, de őrzik hagyományaikat a nemzetiségi oktatáson, kulturális tevékenységeiken és a Német Kisebbségi Önkormányzat munkáján keresztül.

Sebastian Faul öregbíró és családja 1914-ben

Lakodalmi menet 1964-ben

A MŰVELŐDÉS LEHETŐSÉGEI

Az oktatás, a népművelés és társadalmi szervezetek a II. világháborúig

Az iskola vázlatos története

Az 1777-ben kiadott iskolai oktatást szabályozó rendelet előírta a 6 és 12 éves kor közötti gyermekek vallásos nevelését, és azt, hogy megtanuljanak írni-olvasni, összeadni-kivonni. A rendelet meghatározta a tanterem nagyságát, a tanító évi jövedelmét (120 Ft). A tanítás nyelve a lakosság anyanyelvétől függött (nálunk a német volt). Az iskolaév a mezőgazdasági munkák figyelembe vételével alakult.

Az első ideiglenes iskola a község házában volt (a mai Komár-ház helyén). A végleges iskolaépület 1812-ben a tanítói lakással együtt a mai helyén épült fel, amiért sokat tett Bíró plébános mellett Antonius Till tanító és jegyző. (Egyébként Till Antal mind Richter Mátyásné, Faul Sebő, Teigler Ádámné, Tódor Józsefné és Wagenhoffer Vilmos szépapja – sírköve ma is áll az Öregtemetőben).

Az oskolamester a község jegyzője is volt. Hármás-négyes feladatának nehezen tudott megfelelni. Munkájáért összes bevétele 98 Ft-ra rúgott évente (egy tehén akkori ára 20-30 Ft.) Ezt némileg kompenzálta, hogy fáját a csolnoki uradalmi erdőből a jobbágyok szállították haza, de ők művelték meg szolgálati (kb. 9 hold) földjeit is, ingyen. A tanítók jövedelmét 1893-ban ún. államsegéllyel egészítették ki, 1900 után évi 900 koronával.

Az 1845. évi általános vizsgálat idején a tankötelesek (38 fiú és 39 leány) mind iskolába jártak.

A polgárosodó állam 1868-ban megteremtette a kötelező 6 osztályos elemi iskolát, hogy az „alsóbb néposztályok” felemelkedjenek.

Az iskolát továbbra is a község tartotta fenn, de az Iskolaszék irányította a pap (elnök), bíró, jegyző (kántor), gondnok és néhány tag segítségével. Ők választották meg a kántortanítót és vettek részt – a szülőkkel együtt – az év végi nyilvános vizsgákon.

Az Iskolaszék nemcsak az iskola, hanem a templom, az egyházközség anyagi dolgairól is gondoskodott, az elszámolásokat a gondnok végezte, az 1910-es években Locher Mihály (Locher Ágnes, Richter Ottó és testvéreik dédapja).

Az oktatás színvonalának bővítését szolgálta 1898-ban a második tanítói állás megszervezése, mivel a tanulólétszám már megközelítette a

század. Új iskola (terem) kellett. Közös összefogással és bankkölcseikkel, 1904-re megépült a kéttantermes iskola a tanítónői lakással együtt (ma a nevelői szoba). Ez az iskola a kor szintjén állt – s ennek köszönhetően a járás parasztközségei közül Kirván volt a legkevesebb az analfabéta a 19-20. század fordulóján.

Az ún. vasárnapi vagy ismétlőiskola az 1870-es évektől vált általánossá. Az elemire épülő 3 éves iskola a tanulók gyakorlati ismereteit bővítette az „oskolakertben” (faiskola). A tanulók öt napot jártak iskolába (a szombat szabad és az egyházi ünnepek napja is).

Az 1940-es évek elejéig az egyhuzamos (8-13 óra) tanítás bevezetéséig a tanítás a mezőgazdasági munkák ritmusához igazodott: délelőtt 8 és 11, délután fél kettőtől 4 óráig jártak iskolába. Nagy gondot fordítottak a fejszámolásra – egy parasztembernek nagy szüksége volt erre a mindennapi életben (piac, vásár, bolt). A hatóságok így képelték el az iskolások követendő magatartását:

Az iskolások... „mindenkivel a keresztényi szeretetet gyakorolják. Ez ellen vét, aki valakinek testi hibáját, életmódját kigúnyolja, hitvallása miatt kigúnyolja, civakodik, vagy veszekszik.”

Ez a valláserkölcsei szellemiség átsugároz modern korunk gyakorlatáig (tolerancia, személyiségi jogok, környezetvédelem, stb.).

Klima plébános mindent megmozgatott (állam, községi, egyházi önkormányzat), hogy 1939. december 1-jére felépüljön a ma is álló kéttantermes iskola. Az állam ekkor segítette először a községet (15 000 pengő).

Az iskola oktatási nyelve 1905-ig a német volt, amely az 1920-as évekre fokozatosan nagyrészt magyarrá vált (C-típusú oktatás), amikor a gyerekek az írás és olvasás mellett csak a hittant tanulták németül. Az 1940-es években változott a helyzet. Ekkor vezették be a 8 osztályos elemi iskolai oktatást Máriahalmon is. Az ünnepek, illetve szünetek által az iskolaév sajátos ritmust kapott.

A mindenki akaratával egyező valláserkölcsei nevelés a két világháború között a „Mindent vissza” szellemmel egészült ki. A tanítás imával kezdődött és azzal fejeződött be, kiegészítve az akkor „nemzeti imának” tekintett verssel:

„Hiszek egy Istenben
Hiszek egy hazában,
Hiszek egy isteni örök igazságban,
Hiszek Magyarország föltámadásában. Ámen”

Az 1-3. osztályos tanulók 1943-ban főtanítójukkal: Höttinger Mihállyal

A kántortanítók (főtanítók) jelentős irányító szerepet töltöttek be a falu életében: Wagenhoffer János (1922-37) megtanította az oltás-szemzést és magasabb szintre emelte a templomi éneket, míg Székely Ferenc a német népdalkincset. Höttinger Mihály a népművelésben (népszínművek) és a tehetséges fiatalok polgári iskolai vizsgáira való felkészítésében tűnt ki (pl. Mayer Cecília – Hauszknecht Mátyásné, Klinger Angéla – Locher Mihályné és mások).

Társadalmi szervezetek és népművelés

A 19/20. sz. fordulójáig a népművelés szerepét az iskola és templom töltötte be. Ettől kezdve előtérbe kerültek a civil társadalmi szervezetek, mint a Vöröskereszt (1907), Zöld Kereszt (1922), Leventemozgalom (1925), Temetkezési Egylet (1921), Népkönyvtárak (iskolai, egyházi) és a Magyarországi Német Népművelődési Egyesület, amelynek élén Locher János bíró állt. Mind az egyesület, mind az újságja (Sonntagsblatt – Vasárnapi Újság) „Hűség a hazához, hűség a nemzetiséghez” szellemben

működött. A hetente megjelenő Sonntagsblatt-ot sokan járatták Kirván, különösen 1933-ban, amikor a zsámbéki Hans Faul - Faul Farkas János (a kirvai Faul-utódok távoli rokona) romantikus formában egy elbeszélő kisregényt közölt a kirvaiak betelepítési idejéből (1785-86): Die Braut von Kirchwald (A kirvai menyasszony) címen.

Községünk betelepítésének története, kisregény formájában

Ennek tudatában ünnepelte a község betelepülésének 150. évfordulóját 1935-ben. Klima plébános ez alkalomra írt, Kirvára vonatkozó versei a szülőföld iránti szeretetet hangsúlyozták.

A Kultúregylet radikális személyei 1940-ben Máriahalmon is megalakították a népi Szövetséget, a Volksbund-ot, amellyel a lakosság többsége nem értett egyet.

Az ifjúság nevelőiskolája volt a Leventemozgalom. Mind a leventéket, mind a „frontharcosokat” Kégly Béla parancsnokolta.

A frontharcosok minden év május utolsó vasárnapján – az egész lakossággal és rezesbandával – a Hősligetben emlékeztek meg elesett bajtársaikról. A leventék díszőrséget álltak az emlékműnél.

A népművelés (felvonulás) és szórakoztatás (bálok, búcsú, lakodalom) terén igen jelentős szerepet töltött be az élőket ébresztő és holtakat elsírató („Vivo voco, mortuos plango”) fúvószenekar, az ún. rezesbanda, amelyet Locher Mihály, Ederle János, Heinzelmann János, Klinger János (1948 után) és Richter István vezetett sikerre. A báloknak különleges varázsa volt, amelyek általában a nagy mezőgazdasági munkák zárásához és az egyházi ünnepekhez kapcsolódtak.

Az 1930-as évek állami kultúrpolitikai akciójának volt köszönhető az a magyarosítási hullám, amelynek során elsősorban kirvai iparosok és kereskedők, de mások is, megmagyarosították nevüket: a Teigler bogsnár

Tátraira, a Wagner takács Várhidira, a Klinger kocsmáros Kürtösre (Klinger Attila és testvérei dédapja), a pék és vegyeskereskedő Ferwagner Farnadira, Faul bíró Fehérvárra, a középparaszt Klinger István Kertire. Már előtte, 1925-ben Malárik Mihály csak Marosiként válhatott vitézzé, míg a seminarista Baumann Mátyást már Berkesiként szentelték római katolikus pappá 1939-ben.

A fúvószenekar 1948-ban – vezető: Klinger János, utóbb Richter István

Az oktatás és kulturális élet a II. világháború után

Az oktató-nevelő intézmények

Az iskola

Az 1945 utáni demokratikus időszak egyik legjelentősebb intézkedése a 8-osztályos általános iskola megteremtése volt. Az iskolák 1948. évi államosítása nem kis ellenállásba ütközött. A kitelepítéssel a tanulólétszám a kétharmadára csökkent (176-ról 124-re!), de a tanítók és tanulócsoporthozok száma 3-ra nőtt: Endrődi Mária (utóbb Wagenhofferné) 1-3. oszt., Wagenhoffer János, 2-4. oszt., Höttinger Mihály 5-8. oszt., aki tanítási módszereivel jól készítette fel tanítványait. Az oktató-nevelő munka tárgyi és személyi feltételei az 1950-es években nagy javulást mutattak: 1953-ban 3 új nevelő érkezett (Varga József, Honosi Anna (utóbb Vargáné), és Kulik István, majd Klinger Frigyesné és ezzel szinte teljessé vált a részben osztott iskola szakos-ellátottsága.

Wagenhoffer János – meggyőzve a kétkedő szülőket – elérte, hogy 1954. szeptember 1-től bevezetésre kerüljön a német nemzetiségi oktatás (néhány év késéssel az óvodában is) és ezzel együtt a német kulturális hagyományok (ének, zene, tánc, stb.) ápolása.

Tantestületünk (az óvónővel) 1954-ben

Varga József igazgatósága idején (1955-76) az iskola pl. politechnikai műhelyével (1955) a dorogi járás legjobban felszerelt iskolái közé került. A mindenkori igazgatók (Pármáné, Párma Attila, Teigler Ádámné, jelenleg Pratz Attila) is azon voltak, hogy az iskola személyi állományát és tárgyi lehetőségét javítsák. 1985-ben, Teiglerné Herhoffer Mária igazgatása idején jelentősen megújult az iskola (1,5 millió Ft) és audiovizuális eszközökkel bővült. Pratz igazgatósága idején teljessé vált a számítástechnikai park (18 gép) és 1994-től kezdve teljesen osztott német nemzetiségi (1-8. osztály) oktatást végző iskola lett 80-90 tanulóval és 9 nevelővel.

Úttörők május 1-jei „zakatolása” 1950-ben

A '40-es, '50-es évek fordulóján a rezesbanda által kísért május elsejei felvonulásokon az úttörők „zakatolásai” (békéről szóló körjáték) jó hangulatot teremtettek. A tanulók szabad idejét – a pártállami rendszer kettős nevelése idején – az ifj. Wagenhoffer János vezette úttörőcsapat (1948) szervezte a közösségi szellem kialakítása érdekében. Utóbb csapatvezető volt még Varga József, Kulik István, Párma Attila.

Nyolcadikosok osztályfőnökükkel (Wagenhoffer Jánosné) 1968-ban

Élményszámba mentek az első sporttalálkozóhoz (Annayölgy – 1949) és első táborozás Esztergomban (1949), amikor az odamenő vonatot csak 8 km-es gyaloglás után lehetett elérni Szárazágon. Ekkor (1950) tanultak tovább először „tömegesen” középiskolában, 5 végzősből 3-an: Klinger Magdolna/Kukoláné közgazdaságiban, Herhoffer Mária/Teiglerné tanítóképzőben és Wagenhoffer Vilmos gimnáziumban. Természetessé váltak az országjáró tanulmányi kirándulások a 1960-as évek végén az únyiakkal. Ezeket a Párma Attila vezette sóstói (1975) és hajdúszoboszlói táborozások követték. Különlegesek voltak a Kulik István által szervezett biciklitúrák a Dunakanyarban és 1966-ban a „németesek” 4 napos bécsújhelyi fesztiválja (Klinger János, Hausknecht Mátyás stb.) Wagenhoffer János vezetésével.

Az iskolai sportéletet Wagenhoffer János indította be az LMHK-mozgalommal (Légy Munkára Harcra Kész) - atlétika, ekkor épül az első ugrópálya, a 1960-as években Varga József fellendítette a röplabdajátékot, míg a '70-es években Párma Attila testnevelő az asztaliteniszt. Az iskola pingpongozói 1976-ban második helyen végeztek a megyében (Lukács Csaba), míg Mayer Veronika a sátoraljaújhelyi Úttörő Olimpián a 3. helyet szerezte meg a szánkóversenyen. Évtizedes hagyományként az iskola helyi kirándulásainak kedvelt célpontjai voltak a távolabbi epöli-bajnai romantikus Öreg-lyuk-barlang, a Szilfa és elsősorban a Török-kút.

A csaknem 10 évig szunnyadó német kultúrát (énekek, zene, tánc, viselet) a Wagenhoffer-házaspár kezdeményezésére Várhidi Mártonné (Rézi néni) és Herhoffer Mátyásné (Kati néni) karolta föl. A táncscsoport kirvai népviseletben 1955. április 4-én lépett föl először.

**Az alapítók 1955. április 4-én
mutatkoztak be**

Az 1971. évi (aug. 12-22) debreceni tánctáborban résztvevő máriahalmi úttörők a virágkarnevál szép színfoltjai voltak. Ekkor már a Bencsik-házaspár (Bencsik Gyula és Várhidi Margit) készítette föl őket, akiktől a stafétabotot a Siklósi-házaspár (Siklósi György és Engler Mária) vette át az 1980-as években, akiktől leányuk, Siklósi Mariann.

A magyar társadalom nagyarányú átrétegződését és kulturális felemelkedését érzékelteti, hogy községünkben az 1945 előtti 2 érettségizettel (hatan polgárit is végeztek pl. Engler Pál) és két főiskolát végzettel szemben (mindkettő pap: Baumann/Berkesi Mátyás, Klinger

Vilmos), mára több mint harmincan szereztek főiskolai (egyetemi) oklevelet (orvos, ügyvéd, mérnök, vegyész, tanító, tanár) azok közül, akik Máriahalmon fejezték be az általános iskolát (vagy jártak ide). Közülük ma mindösszesen négyen laknak a faluban, de számuk a Máriahalomra költözöttekkel (Lakatos Géza, dr. Munkácsy Béla, dr. Szentkereszti Balázs, Nagyné Borka Adrienn, dr. Lassu Imre és még sokan mások) jelentősen megnőtt.

Az óvoda

Óvoda megnyitására már 1929-ben volt kísérlet, de csak 1948-ban nyílt meg a Locher Pál-féle házban (ma az iskola része) Kapronczai Ödönné vezetésével. Ebben a napköziotthonos óvodában főztek is. Az '50-es években Bokányi Jánosné vezette a kétcsoportos óvodát, ahova mindig is sokan jártak. Ezt az intézményt csaknem 3 évtizedig az únyi Balázs Jánosné (utóbb Mayerné) Végh Gizella vezette, a német foglalkozásokat Putz Teréz (táti) és Kukoláné Klinger Magdolna tartotta. Mint dajka évtizedeket töltött a gyerekek között Kocsis Lajosné - Pentz Erzsébet. Az 1980-as évek végén az óvoda a községháza (tanács) hátsó traktusába került, ahol 1994-től Faul Ottóné a vezető óvónő, akinek több dajka Gáspárné Kocsis Zsuzsanna, Tóth Valéria és Kégly Béláné Kurucz Anna segítette munkáját. Már közel 15 éve nem üzemel a konyha, de kiemelkedő az intézmény esztétikai nevelési programja. A 30-40 óvodást játékos kreativitásra nevelik a kétcsoportos, 1994 óta német nemzetiségi óvodaként működő intézményben.

Óvodások 1958-ban vezetőikkel: Balázs Jánosné - Végh Gizella vezető óvónő, Putz Teréz óvónő, Pentz Erzsébet (utóbb Kocsis Lajosné) dajka

Óvodások 2000-ben, vezetőik: jobbról Faul Ottóné vezető óvónő, Pál Józsefné óvónő, Petróczi Sándorné kisegítő, Gáspár Ferencné és Tóth Valéria dajkák

A Kultúrotthon

Míg 19. században a társadalmi élet szinte egyetlen színtere a templom volt, a 19/20. században az iskola is azzá vált.

Az első önálló kultúrotthont (Széchenyi névvel) a Kürtös-kocsma (Kürtös–Sári-féle ház, ma Széchenyi u. 54.) átalakításával (4500 Ft-ot fordítottak rá) 1954-ben nyerte a község. A sokoldalú feladatot a többször felújított kultúrotthonban többnyire pedagógusok (Horváth István, Varga József, Wagenhoffer János és Wagenhofferné) és más foglalkozásúak (Kolumbán Gyula, Nádudvary Dezsőné, Vass Lajosné, Bencsik Piroska) látták el estébe nyúlóan, néhány száz Ft-os tiszteletdíjért. A kultúrotthon szerény anyagi lehetőségek között (1974-ben 65 ezer Ft) gazdálkodott, de kiadásainak jórészét saját rendezvényeiből (pl. mozi bérleti díja stb.) kellett fedeznie. Felszerelése között 1954-től szerepelt rádió és 1959-től (másodikként a faluban) televízió, aminek akkor óriási szerepe volt, mert műsorát 1 Ft-os belépődíj fizetése után nézhette a mindig zsúfolásig megtelt klubterem 40-50 fős nézőserege.

Bár a kultúrát szolgálták, de nem a kultúrházhoz kapcsolódott az 1950-es évek első felében a Katona Nándor vb-titkár által szervezett balatoni (Siófok) kirándulások és pesti színházlátogatások. Ezeken 40-50 fő először jutott el a Balatonra (fürdés stb.), vagy az Erkel- és az Operettszínházba.

A kultúrotthon pinchhelyisége adott otthont az '50-es évek második felétől (rossz, dohos levegőben) a pingpongozóknak, elsősorban a Hegyi-testvéreknek és a klubhelyiségben (ez valaha a söntés volt) az 1959. július 1-én megalakult Ifjúsági (KISZ) és felnőtt Német Nemzetiségi Együttesnek. A csoportot Nádudvary Dezsőné és a Wagenhoffer-házaspár vezette. Az együttes nem csak a helyi hagyományok (éneke, tánc, zene) megmentésén fáradozott, hanem más vidékek német és magyar népi örökségével is megismerkedett.

Az együttesben évek alatt 100-200 fiatal – ez a község fiatalságának fele –, valamint a harmonikásokon túl 10 felnőtt zenész fordult meg Richter István bányász vezetésével. Az együttes tagjai csak felében voltak német származásúak, de a közös munka sikeres együttélést eredményezett, amit számos vegyesházasság is bizonyít (pl. Klinger Pál és Siklósi Katalin, Lukács János és Mayer Teréz, Siklósi György és Engler Mária).

Az együttes a környéken és országos rendezvényeken (Svábbál – Bp. 1961) és fesztiválokon (Balatonfüred 1960, Gyula 1961) és a Német Szövetség szervezte többnapos körutakon bizonyította tehetségét. Az együttes öt körútja során – bemutatva helyi értékeinket – 1961 és 1965 között bejárta „Tolnát–Baranyát” (Versend), Somogyországot (Bonnya), Nógrádot (Berkenye) és Hegyalját (Rátka). Igazi nevelőiskola volt. A műsorokat 85 helység 30 000 nézője látta. Ezek az előadások az értelemre éppúgy hatottak, mint az érzelmekre: bizonyítva a nemzetiségi hagyományok értékét és az együttélés szükségességét. A műsorokat egyfelvonásosok tették teljesebbé (Nyakas Kovács, kiválóan alakította Faul Sebő).

Az Ifjúsági Együttes Gyulán 1961-ben

A csoport munkáját községünk végrehajtó bizottsága így értékelte 1965. szeptember 10-én: „a nemzetiségi kultúrcsoport a megrendezett körutak alkalmával országos hírnévre tett szert”. Ezekről a körutakról a Neue Zeitung is rendszeresen beszámolt. Az együttes és annak vezetői, Wagenhoffer János 1965-ben, Bencsik Gyula és felesége Várhidi Margit 1975-ben megkapták a Szocialista Kultúráért kitüntetést.

A község újjátelepítésének 200. évfordulójának szép színfoltja volt a Mayer-testvérek (Cecília, Ferdinánd, Teréz, Antal – ő már 1959-ben szerepel Pentz Lőrincsel együtt) fellépése, 1985-ben.

A sikeres 5 évtizedre való emlékezést 2005. október 15-én rendezte meg a Kulturális Egyesület, amelyet 5 éve Wieszt Jánosné - Locher Ágnes irányít (segítői Mézes Erika és Teigler Ágnes). A népviseletes „asszonykórus” a német népdalkincs megőrzésén fáradozik. Szerepléseiket számos siker kísérte (arany minősítés). E sikerekhez 2002-től az ifj. Siklósi György vezette (segítői Eichardt Jánosné és Klinger Jánosné, Skripek Tamás) Német Kisebbségi Önkormányzat is hozzájárult. A 15 éve Máriahalmon élő Halbauer Józsefnek különleges a kötődése a német kultúrához és hagyományokhoz.

A lakosság összefogásával és a tsz segítségével közel 1 millió Ft-ból épült meg 1971-re a Klubkönyvtár – első igazgatója Varga József, utóbb Mayer Veronika (Haászné), mai gondnoka ifj. Engler Jakabné –, ami hetente 1-1, ill. 2-2 alkalommal fogadta az érdeklődőket. Az intézmény kisebb felújítására, komfortszintjének javítására 2005-ben került sor.

A mozi

A villamosítással párhuzamosan elkezdte tevékenységét az akkoriban a legnagyobb tömeghatást kifejtő mozi, amely mágnesként vonzotta a kultúrára éhes fiatalokat és öregeket egyaránt. Ezt a szimpátiát olcsóságával (egy jegy ára 1963-ban 1,5 és 3,5 Ft közötti volt) és a lelkes mozisok (gépészek) segítségével érte el. A jegyeket évtizedekig Lipcsei Mihályné - Szendi Margit osztogatta. Az első mozi 1950-ben még az akkori óvodában nyílt meg, ahol az epöli „Mozis Lenci” (Mike Lőrinc) vetítette a filmeket. Őt Vass Lajos követte. Kolumbán Gyula 1954-től már a Kultúrotthon gépházából vetített. Tőle Wildner László vette át a stafétabotot, és látott hozzá nagy energiával a munkához, amelyet 23 éven át (1964-87) folytatott töretlen lelkesedéssel. Nevéhez fűződik a Kultúrotthon filmszínházzá való átalakítása: saját tervezéssel és tanácsi pénzzel (150 ezer Ft) 1967-ben elkészült a 100 főt befogadó emeltszintű nézőtér (új berendezésekkel, mint pl. vetítógép). Ennek hatására évente 10 000 főnél többen jártak moziba (egy-egy előadásra 50-60-an). A máriahalmi a megye egyik legjobb mozijává vált. A tv előretörésével 1989-ben fejezte be 40 éves kulturális küldetését, ekkor vezetője Kovács Gyula volt.

A könyvtár

A könyvvállomány a község anyagi lehetőségei szerint alakult, 1960-ban 489 Ft, 1970-ben 2000 Ft jutott beszerzésre. A kötetek száma 430-ról (1957) 1970-ig 2520-ra nőtt (ma 3700). Az 1958-ban beírt 296 olvasó azt jelenti, hogy a község minden második lakosa járt könyvtárba. (A legszorgalmasabb olvasók közé tartozott Kovács Gyuláné, Vas Lajosné és Siklósi Jánosné).

A könyvtár 1971 óta a Klubkönyvtárban van. Könyvtárosok többnyire pedagógusok voltak – Kenyeres Ilona kivételével (1954-56) –, az 1960-as években Klinger Frigyesné, Teigler Ádámné, Kukola Jánosné és 1969-től Teigler Ágnes (utóbb Péczkáné). Teigler Ádámné (1965) alakította ki a szabadpolcos rendszert, míg a Péczkáné működése idején kialakított olvasóteremben már válogathatnak a különféle folyóiratokban (magazin) és az utóbbi években számítógépet is használhatnak.

A sajtótermékek széles körét fizették elő az egyes családok is: a 60-as évek elején pl. 136 Népszabadság, 27 Komárom megyei Dolgozók Lapja és 10 Neue Zeitung. A sajtótermékek mellett a kultúra hordozói a 154 rádió és 104 tv-készülék 1970-ben. Azóta ezek többszöröse van a családok kezében, a számítógépeken túl. A Büki Gábor által 2004-ben életre hívott – ám sajnálatosan kérészéletűnek bizonyult – „Mi újság Máriahalmon?” című első helyi újság a község mindennapjait mutatta be.

AZ EGYHÁZKÖZSÉG TÖRTÉNETE ÉS SZEREPE AZ EMBEREK ÉLETÉBEN

Az egyház és az állam szoros kapcsolata évszázadokra nyúlik vissza. Az egyház (nálunk a római katolikus) az anyakönyvvezetésen keresztül a születéstől az elmúlásig végigkísérte az emberek életét. Az 1786/87-ben Kirvára költöző első német telepeseeknek nem volt se templomuk, se papjuk, ezért filiaként Únyhoz csatolták. Csak 1805-ben alapították meg Kirva önálló plébániahivatalát.

A plébánia és a hitélet megszervezése – egyházi alapítványok

Az első kirvai pap, gelsei Bíró Ferenc (1805-27) volt. Hogy a híveknek ne kelljen Únyra járniuk a Holzhauer-ház első szobáját imaházzá alakították 1805-ben. (Ez volt a későbbi Kürtös-ház, ma Sári-ház, Széchenyi u. 54.). Az imaház oltárát – ekkor már állt Szent Vendel fakápolnája a Szőlő-hegy szélén – Anton Hauber ács készítette 1806-ban (a máriahalmi Mayerék németországi ősatyja). Az imaház ajtóbélleteit Wagenhoffer János és Varga József mentette meg – ezeket ma az iskolában őrzik. Bíró az 1806-ban idevetődött evangélikus vallású szökött francia katonát, Valentinus Wagnert, katolikus hitre térítette. (Ő a Várhidiek őse). Érdekesség, hogy a plébános jövedelme 3-szorosan haladta meg – 300 Ft/év – a kántortanítóét.

A község lakosságának mély vallásossága kifejeződött az egyházi alapítványok (mise- és kereszthalapítványok) létesítésében, amelyekhez jelentős pénzüsszegek társultak. Abban a korban ezek jelentették az egyetlen pénzkölcsönzési lehetőséget (6%-os kamattal).

Fakeresztet állított Schäfferné a Szőlő-hegyen (1809), Stefan Kuni az únyi út és a kápolna mellé (1831), míg a templom előtti kőkereszt (1825) Josef Rohrpasser uradalmi vadász felajánlása. A hársakkal körülvett Szentháromság kőoszlopot az egyházközség emelte az 1866. évi kolera 72 áldozatának emlékére. (Megjegyzem Stefan Kuni a Lackner utódok ősatyja: Hauszknecht Györgyné, Várhidi Mátyásné, Hegyi Józsefné, Petróczy Sándorné, Mayer Antalné, Klinger Alfrédné.)

A templom és a kápolna építése

Hosszú évek alatt gyűlt össze az a 13 469 forint, amellyel 1820. október 18-án a templom építése megkezdődhetett. A templom ünnepélyes felszentelésére 1822. december 22-én kerül sor, amikor Bíró plébános dícsérőleg szólt a kirvaiak sok áldozatot hozó, mély kötelességtudatáról. Még teljes öt évnek kellett eltelnie gyűjtéssel, hogy a templom végleges belső berendezését elnyerje.

Az Anton Locher (a mai összes Locher-utód szépapja) vezette Számadáskönyvekből ismerhetjük meg az adakozók nevét: így például Rohrpaserné Blitzner Katalin Szentháromság képet festetett, Locher Antal templomatya minden szombatra két gyertyát ajánlott fel az Istenanya oltárra. Schmidt Mihály a Szt. Anna oltárkép megfestéséhez 50 Ft-tal járult hozzá. Lackner Mihály megjavíttatta a függőlámpa

golyós zsinórját. Az oltár barokk „koronáját” minden visszaemlékező Csáktornyáról (ma Horvátország, Čakovec) eredezteti. Az adományok a közösség összetartó erejét erősítették.

A helyi hagyomány úgy tartja, hogy állandó istentiszteletet csak 1825-től tartottak a templomban: teljessé vált a berendezés, szólt a 3 harang, az orgona és ott állt a templom előtti kereszt.

Balássy Ferenc plébános idején, úgy tűnik, a kirvaiak fohásza az 1831-es „dühösködő Epevész”, a kolerajárvány idején meghallgatásra talált, mert hálából 1831-re felépült a Segítő Szűz tiszteletére az ún. Nagy- vagy Kolerakápolna.

A hívek a továbbiakban úgy fejezték ki hálájukat, hogy május 27-e és július 2-a között péntekenként processzióval érkeztek a kápolnához. A plébános utolsó nagy világi tette, hogy a „templombúcsút” 1840-ben május 6-ra helyezte át.

A templom nemcsak a hitélet, hanem a társadalmi élet színtere is volt. A templom kapuján kívül a kocsmá mellett, a „hársak alatt” volt a legjobb lehetőség arra, hogy a földművelő ember megbeszélje a következő időszak legfontosabb tennivalóit, hiszen itt mindenki találkozott mindenkivel. A hársfa a német nyelvterületen a közösség összetartozásának a jelképe volt.

A templom belső felszerelésének kiegészítése - kápolna-felújítások

A templom liturgikus felszerelései között jelentős szerepet töltöttek be a miseruhák. Már az 1830-as években a legtöbb megvolt, az 1880-as évekbe 12-re (új piros, fekete és kék) bővültek. Nagy ünnepség keretében 1890-ben új kereszt került a leányvári fúvószenekar hangjai kíséretével a toronyra. Az I. világháborúban háborús célra elvitt orgonasípok és két harangot 1920-ban pótolták. Locher Mihály vezetésével már a kirvai fúvószenekar tette ünnepélyesebbé beszentelesüket. 1925-ben nyerte el mai formáját a horgannyal borított toronysisak, ezt 1985-ben újították fel a sárisápi Új Élet Mgtsz anyagi hozzájárulásával. 1932-ben vörös eternitpalával fedték a tetőzetet (cseréjére 1990-ben került sor). Külső falai kőporos burkolatot kaptak. Monstranciájának értékét egy Jézus keresztfájáról származó ereklje növelte. A templom belső felszereléseit kiegészítették a baldachin, a halottvivő lámpák, a szobrok, a zászlók, köztük a máig meglévő Temetkezési Egylet zászlója (KIRWAER LEICHENVEREIN 1921) felirattal (Kirwai Temetkezési Egylet). A

betelepített német ősökre emléktábla utal (1985.). Jelentős átalakítást jelentett a templom belső villamosítása 1949/50-ben. Az 1980-as évek elején id. Siklósi György villamosította a harangozást. Ma az egyházközség – plébánosa P. Tóth Z. Fülöp, elnöke Petróczy Sándor – a templomi fűtés kialakításán fáradozik.

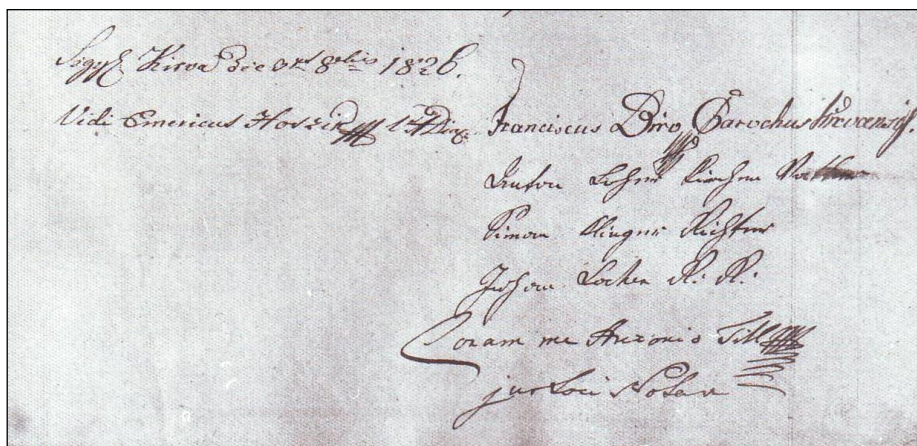
Az ifjabb Hauber Antal nagyapja által épített Szt. Vendel fakápolnát 1862-ben mai helyén újjáépítették, amit közadakozásból (Kápolna-alap) a ma is látható kőkápolnává építettek át. Ünnepelesen Serédi Jusztinián hercegprímás szentelte föl 1934. október 20-án. Addigra már állt (1931) a ma is látható Nagy- vagy Sarlós Boldogasszony (más néven Kolera-) kápolna. A Kis- vagy Vendel-kápolna belső terének német nyelvű felirata megőrzendő értékünk.

A Kis-kápolnát 1934-ben közadakozásból építették újjá

Az egyházközség gazdálkodása és adminisztrációja

Az egyházközség mindenkori vezetője a pap volt, de az 1805-től vezetett Számadáskönyvek bevételeit és kiadásait a templomatyja vezette (párbér, adományok, perselypénz, stb.). Ezt a feladatot a 19. sz. elején Anton Locher (1817-24) és Anton Lackner (1846?) töltötte be, míg az 1946. évi kitelepítésig Locher Mihály. A sekrestyés az 1930-as években Heinzelmann Ferenc volt, majd a kitelepítésig Mechler János, az 1950-60-as években Klinger Mátyás és családja, majd Richter Istvánné, aki jelenleg is ellátja ezt a feladatot. A gondnoki teendőket a 19/20. sz. fordulóján id. Locher Mihály végezte

Az egyházközségi számadásokat a pap (Franciscus Bíró), a templomatyja (Anton Locher) a bíró (Simon Klinger), a törvénybíró (Johann Locher) és a helyi jegyző (Antonius Till) írták alá (1826)

Az egyházközség ügyeit az Egyháztanács intézte, amely korábban 7 rendes és 3 pótagból állt, de számuk 1939-re 21 főre nőtt. Tagjai közül mindössze 7-en kerültek el a kitelepítést: Baumann József (fia pap), Faul János, Tátrai János, Ederle Pál, Engler Jakab (†1945), Hausknecht Mátyás bíró, Rosbach János és a pótagok közül Mayer Tamás. Az 1939-re felépült új iskola és kántortanítói lakás megvalósításáért sokat tett Ederle János és Tátrai János (id. Csiffári László és Tóth Teréz dédapja).

Ünnepek és hétköznapi szokásai

Az ünnepek (többsége egyházi) természetes ritmusát adták a mindennapi életnek. Feltűnő volt a környéken a sok egyházi ünnep Kirván. A fogadott ünnepeken túl ilyené vált az Aprószentek napja (dec. 28.), Gyümölcsoltó Boldogasszony napja (márc. 25.), húsvét- és pünkösd kedd, Jézus Szíve napja (jún. 2.), Kisasszony napja (szept. 8.). A hívek az ünnepnapot az ünnep jellegének megfelelő színes népviseletükkel hangsúlyozták és variálták. Ezek a belső kényszerből fakadó szokások hozzájárultak az egyházi ünnepek méltóságához.

A templomi rend

A 359 négyzetméter alapterületű templom 700 hívő befogadására volt alkalmas, ahol mindenkinek megvolt a maga helye. A felnőttek a padokban ültek, az asszonyok a bal-, a férfiak a jobboldali padsorokban. Elöl a fiatalabbak, hátrébb az idősebbek. A padok előtti részen (a '40-es években deszkapadlón) a szentélyig nemük és korosztályuk szerint álltak az iskolások, akikre a templomatyja vigyázott. Mindkét padsort az iskolából már kimaradt fedetlen fővel megjelenő nagylányok sora szegélyezte. A padok mögött, a kórus alatt találták meg helyüket a legények. A kóruson ültek a kántort kísérő, segítő énekesek (a korábbi időben csak férfiak).

Az egyházi ünnepek sorában különleges helyet foglalt el a bérmlás, a keresztelés után, amely hitében erősítette meg a fiatalokat. A megbérmláltak rendszerint imakönyvet kaptak bérmaszüleiktől ajándékba. A 19. században többnyire több falu fiatalját bérmlálták meg egy-egy községben. A kitelepítés évében 1946 október 2-án (őrangyalok napja) Mindszenty József bíboros bérmlált, akit nem csak díszkapu, hanem lovasbandérium is fogadott.

Kapcsolódó népszokások

A legtöbb népszokás az egyházi ünnepkörökhöz kötődött. A karácsonyi időszakban a falu minden házát felkereső, Jézus születésének dramatizált változatát bemutató betlehemesek csoportja gyermekekből állt. Az újévi jókívánságokat – számos rigmusban – leginkább a fiúk és legények mondták el, aminek fejében a széles

rokonságtól néhány krajcárt kaptak. A még karácsony előtt megjelenő csordapásztorok vesszőnyalábjai az állatállomány szaporaságára utaltak (minél több a bütyök, annál bőségebb az alom). Jutalmuk a tarisznnyába csúsztatott bor, sonka és egyéb élelmiszer volt. Vízkereszt napján a pap, ministránsok kíséretében, krétával megjelölte a Jézust imádó keleti bölcsek nevének kezdőbetűjével a bejáratí ajtó szemöldökfáját (19 + G + M + B + 46).

A farsangot záró húshagyó kedd éjjél után a legények elhagyták a tánchelyiséget, utána házról-házra járva mindent összeszedtek (tojás, kolbász) annak „jutalmául”, hogy megtáncoltatták a lányokat.

Széleskörűek voltak a húsvéthoz kapcsolódó népszokások: amikor a harangok Rómába mentek – gyász miatt – a harangok hangos szavát a fiúk kerepelése váltotta fel. A fiúcsapat esti és déli „harangozásaihoz” kapcsolódó monoton szövegekre mindenki felfigyelt.

Magyarul:

Kerepeljük, kerepeljük az Úrangyalát
S imádkozza ezt minden keresztény
Mindenki hulljon térdre
S mondjon el 3 Miatyánkot és Üdvözlégy Máriát.

Kereplő fiúk „bevetésre” készen 1954-ben

A Mária-kultusz számos Mária-éneken jutott kifejezésre – és nemcsak a templomban. A sokszínű helyi szokások és hagyományok az egész faluközösség számára szigorúan betartandó rendszert alkottak.

Ezek a kitelepítést követő néhány évig csonkán és részben átalakulva, de megmaradtak.

Búcsújárás Szentkeresztre

Májusban, a templombúcsú után került sor az Esztergom mellettinek mondott péliföldszentkereszti (röviden szentkereszti) búcsújárásra. A búcsújárás az egyik legnagyobb társadalmi megmozdulás volt, amelyen a fél falu népe – Klima plébános szerint – 350-400 fő vett részt rendszeresen. Már hónapokkal előbb rendbe hozták a szekereket, tisztították a lovakat, hogy az indulás napjára minden ragyogjon. Az oda-vissza 35 km-es utat jól bevált program szerint tette meg a processió, hol szekérrel, hol gyalogosan.

Búcsújárás Szentkereszten 1953-ban – vezette dr. Erdőssy Béla plébános

A szentkereszti templomba énekelve és imádkozva érkeztek. A nagymise után 3-órakor a községi bíróval az élen, az egész nép a keresztúti ájtatosságon vett részt. A kálvária után került sor a Lourdes-i Szűz kápolnája előtti litániára. A szentkút vizével, mézeskalács szívekkel és rózsafüzérekkel tarsolyukban álltak útra készen hazafelé. Testben megpihenve, lelki élményekben gazdagodva, hitben megerősödve

hagyták el a kegyhelyet, s tértek haza, hogy felkészüljenek a nyári munkákra. A búcsújárás az ájtatosság mellett sok romantikát jelentett a gyermekeknek, a fiataloknak az egymásra találás lehetőségét is.

Búcsú

A község búcsúját Szt. János evangélista emléknapiját (május 6.) követő vasárnapon tartja. Fehérre meszelt ház, tiszta szobák, rendezett udvar és utca – ez máskor is általános volt – az asszony nép által készített ízes falatok, sütemények, valamint a gazda búcsúra félretett bora fogadja a vendégeket.

A búcsúsok a két kocsma (Kürtös-Kreis) közötti utcafronton ütötték fel sátraikat és állították fel gyorsfényképész műhelyüket, ringlispíljüket. Még a legszegényebb családok gyermekei is kaptak néhány szem cukrot, följutottak a körhintára, amelyet a fiúk izomereje hajtott meg (többszöri menet után ingyen körhintázhattak egyet). Nem múlt el búcsú, hogy a leánynak szépet tevő legény, tükrös mézeskalácsos szívvel, vagy díszített pohárral ne kedveskedett volna szíve választottjának. Az igazi búcsúi hangulatot az jelentette, amikor felhangzott a rezesbanda táncra hívó marsa. Természetesen szokássá vált, hogy a hétfő hajnalig szóló zene este újra folytatódjon.

A rezesbanda az 1920-as évek elején, az ülő sor közepén Locher Mihály karmester

A halottak tisztelete és nyughelyük, a temető

Mind az Öreg-temető, mind a Középső-temető sírkeresztjeinek legtöbbje zsámbéki műhelyben készült miocén kori mészkőből. Az Öreg-temető változatos formájú sírköveinek negyede még 1850 előtről való és néhány „tulajdonos” (pl. Martin Locher) még Németországban született. A legrégibb sírkő 1821-ből való. Egyes sírköveken még foszlányokban felismerhetők a kék, a piros és zöld színek. Vörösmárvány sírkő alatt alussza örök álmát Balássy Ferenc (†1840) és Spertl György (†1866) plébános, Till Antal iskolamester (†1841). A Középső-temető fehérre meszelt sírköveivel és ápoltságával, egyenes soraival példát mutatott más községek népeinek. Ezt az egységes rendet az 1960-as évekig a Mindenszentekre készített koszorúk még jobban kiemelték. Öreg- és Középső-temetők megérett a műemlékvédelemre.

A faluközösség zárt rendben vett részt mind a temetésen, mind a halottaknap i ájtatosságon. A kitelepítés óta eltelt 60 év ellenére a „kintiekért” megszólaló lélekharang (és értük szolgáltatott gyászmise) az együvé tartozás (bár egyre ritkuló) biztos jele, ami egyúttal a végső búcsú is a szülőföldtől.

Az 1969-ben megnyitott új temető ravatalozója - ma már minden előírásnak megfelel - nagy társadalmi munkával épült a kerítéssel együtt.

A Középső-temetőben találjuk meg Haselböck Gusztáv (†1922) és Wagenhoffer János (1900-59) kántortanítók, Wenczel Antal (†1947) és Klima István (1887-1981) plébánosok sírjait.

Temetési menet 1959-ben

Balásy Ferenc sírkersztje († 1841)

Till Antal sírkeresztje († 1849)

A Középső-temető az 1950-es években

Nevezetes papjaink közül

Wenczel Antal 1945-ben került Máriahalomra (+1947). A betegek és szegények iránt tanúsított empátiájával, a gyerekek iránti végtelen szeretetével megnyerte a hívek szívét. A szegény és több éhező telepesszerekeknek odaadta utolsó kanál lisztjét, olaját. Példás élete arra ösztönözte az egyházi főhatóságokat, hogy néhány évvel halála után kezdeményezzék boldoggá avatását, de a folyamat valahol elakadt.

Klima István plébános több mint fél évszázadon át élt Máriahalmon, ebből 21 évig aktív lelkészként (1918-1939). Az ő idejében épült újjá a két kápolna, újult meg a templom kívül-belül. Népének szülőföldjéhez való ragaszkodását Kirvára vonatkozó verseivel erősítette. Munkásságát a '20-as években esperesi kinevezéssel honorálták. Már elmúlt 90 éves, amikor – saját – házában kanonoki ranggal tisztelték meg. Örök nyughelyére Lékai László esztergomi prímás is elkísérte életének 95. évében.

Templombelsőnk 1975-ig

Vörsi Kíróva romjainál.

1. Vörsi Kíróva magyar népe,
Vad török kút szívének...
Kéj gardái régi rögök
Redd eldőt könyörögnél.
2. Török kút "mek" dűs forrása
Hagának még ágyat a...
Heggy tövéből csuklyú árad:
Fenekebbre magyar-bakat...
3. Kótánva sánt apella legény
A rég elhűt félre kelyse...
Hár nemet, akár magyar:
Egyek folyik mára a dal.
4. Bús dől ró a fomsz felett,
Halkan a nagy vegradit:
Boldog vésd: ora körülnél,
Levesd. Lányt - vett magyar népiül!
5. Kút vácsolt a kocata?
A mellével megürögte:
"Amíg fennáll az új telep,
Féldőse, el nem feled!"
6. Aggódástok soh' se legyen,
Heg nem törtéket a heggen,
Heggy átvánsa a magyarok,
Hamvatokól ked aratnál...
7. Romok kút már nem, és a dől,
Famast, kőst már nem bese...
Porkó rivatok felett sene ül,
Estimára harang szendül...
8. Kéj nép a régi tájon
- A vörökre ex ne fogynak!
Régi rögök, új gardája
Dörög egy nép: Főten áldja!
9. Kíróvából "Vett Magyarok",
"Hű, örök volt" azt hallanom...
Legítő Léve: Főten bnyja!
Boldog, magát ki Red kanyja...

Klima István plébános Kirváról szóló verse

Wenczel Antal plébános

Klima István esperes-plébános

Emlékeztetőül

Máriaalom rövid krónikája

- 5000 évvel ezelőtt, az újkőkortól (neolitikum) él ember tájunkon
- 1700 évvel ezelőtti időkből jelentős római emlékek (villa, *terra sigillata*) kerültek elő a volt tsz-major helyén
- 1255 - községünket először említi oklevél IV. Béla idején Keroa néven
- 1272 - az óbudai klarissza apácák birtokot szereznek Kyrwán, kolostoruk az ún. Kolostor-hegyen áll
- 1570 - a török adóösszeírók 6 házat és 8 adózó családot találnak Kirbán
- 1600-as években az únyi nemesek ráteszik kezüket a lakatlan kirvai határra (Kis- és Nagy-Kirva)
- 1715 - a korábban Kirván letelepedett 11 szlovák (vagy rutén) család elköltözik Nagy-Kirváról
- 1747 - a Klára-rendbeli apácák visszaszerzik középkori kirvai birtokaikat, ahol szerény juhtenyésztet folytatnak, majorjuk a Béka-hegy déli lábánál alakul ki
- 1776 - a kirvai major vezetője Joseph Rohrpasser
- 1782 - az apácák birtoka állami kézbe -Vallásalap- kerül. Csolnoki bérlők a határ 1/6-át feltörik (Csolnoker Äcker)
- 1784 - Kirva neve először jelenik meg térképen (Kirva Mayerhof, Kirva major)
- A Német Birodalomban telepeseket toboroznak Kirvára
- 1785/86 - Kirwa (Kérva) község újjátelepítése r.k. vallású német lakosokkal (Württemberg)
- 1796 - a község első viaszpecsétjén a Kerwa név áll
- 1800-22 - Imaszoba a valahai Johann Schaffer (utóbb Kürtös)-féle házban
- 1805 - a római katolikus egyházközség (plébániahivatal) megszervezése
- 1806 - Anton Hauber megépíti a Szent Vendel fakápolnát a Szőlő-hegy szélén
- 1808 - felépül a kúria-szerű plébániaház (2000/01-ben felújították)
- 1809 - fakereszt a Szőlő-hegyen (alapította Simon Schefer özvegye)
- fakereszt az únyi földút mentén (alapította Stephan Kuni)
- 1812 - megépül az első iskolai tanterem és tanítói lak a mai helyen
- 1817/18 - a kirvaiak az únyiakkal együtt kiépítik az Öreg-árkot
- 1818 - képoszlop az epöli út mentén (Joseph Schneider alapítása)
- 1820-22 között épül fel jelentős adakozásból a barokk díszítésű Szent János apostol tiszteletére felszentelt templom
- 1825 - a templom előtti homokkőkeresztet Joseph Rohrpasser uradalmi vadász állíttatja
- 1828 - szőlőt telepítenek az Aussatz-ban (mai siklórepülők helye)
- 1830-as években a kirvai jó bor eljut Pozsonyig és Bécsig
- 1831 - a kolera elkerüli a falut, hálából épül a Szűz Mária kápolna
- 1840 - a templombúcsú napját május 6-ra helyezik
- 1845 - az epöli úti keresztet Johann Kaltwasser bíró emeli
- 1848 nyarán 15 nemzetőr vonul be

- 1849 május közepén Görgey honvédsapatai községünkön vonulnak át Buda felé
- 1852 - megveszik Pesten az első tűzoltófecskendőt
- 1855 -nagy jégverés pusztítja el a termést
- 1861 - a Pusztatársaság megveszi a Pázmándy-féle somodori Öreg-pusztát (260 kh)
- 1862 - a Vendel-kápolna mai helyére kerül
- 1865 - eperfákat telepítenek az únyi és epöli vicinális utak mellé
- 1866 - az utolsó nagy kolerajárvány 72 áldozatot szed (a lakosság 15%-át)
 - emlékére állítják föl a Szentháromság képoszlopot, s melléje hársakat ültetnek
 - több a bor, mint a víz
 - megindul a beltelek bővítése (mai Rákóczi utca), jelentős gazdasági épületeket emelnek (présházak, pajták)
- 1869 - úrbéri egyezség során szétválasztják az uradalom és a volt úrbéresok földjét
- 1871 - megalakul az Úny-Kirva- Epöl körjegyzőség Úny központtal 1921-ig
- 1876 - a Pusztatársaság (elnöke Anton Hausknecht) megveszi a Pajor-féle somodori Új-pusztát (240 kh)
- 1878 - felépül a műemlék jellegű Lackner-ház (volt Sári János féle ház)
 - hatalmas szőlő- és bortermés - Kirva jó fehérborait tankönyv is említi
- 1880-tól Kirva (Sárisáp, Dág, Úny, Epöl, Nagysáp, Bajna) a bajnai orvos körhöz tartozik. Az orvost együttesen tartják el.
 - megépülnek a mai műemlék jellegű házaink
 - az iskola új tanterme az utcafrontra épül
- 1886 - befejeződik a kataszteri térkép felmérése
- 1887 - különálló községháza épül - a volt Lehőcz-féle telken ma is áll (1950)
- 1891-93 között megalakul az Úny-kirvai közös Tűzoltóegyesület. Parancsnok Dogossy Lajos körjegyző, alparancsnokok Faul Sebő (Kirva), Mészáros András (Úny)
- 1893 - faiskola létesül (1923-ig), a mai Kossuth Lajos utca helyén
- 1895-től 1950-ig Únyon anyakönyvezik a kirvaikat (máriahalmiak) az állami anyakönyvekben. Esketésük is ott történik.
- 1898 - megalakul az Úny-Kirva községek Hitelszövetkezete, kirvai székhellyel (épülete 1908-ban épül, ma Klinger Attila háza, Petőfi utca 29.) Károlyi Alajos kirvai és Kassay Pál únyi r.k. plébánosok kezdeményezésével. Első elnöke Klinger Ferenc kirvai gazda.
 - megszerveződik a második számú tanítói állás (Berényi Ilona), az iskolások száma 100 fölé emelkedett
- 1900-ban felméri a családok (gazdaság) helyzetét, vagyoni állapotát, amit a plébánián őriznek (zöld könyv)
- 1904 - az utcafronttal párhuzamosan felépül - jelentős kölcsönrel - a kéttantermes elemi iskola és tanítónői lakás (mai nevelői szoba)
 - Faul Sebestyén öregbíró az Esztergom megyei közgyűlés tagja -15 évig
- 1906 - a 250 holdas vallásalapú birtok (puszta) magánkézbe kerül (az 1930-as években dr. Keresztesi Ödöné) épületeit 1909-ben emelik
 - megnyílik az ún. Középső-temetőnk
 - megindulnak az Annavölgy-Bicske közötti vasútvonallal kiépítésének tárgyalásai

- 1907 - a község új körpecsétet kap: Kirva község Esztergom Vármegye 1907
- 1910 - megkezdődik a Szomorra vezető makadámút kiépítése az eredeti kirvai határ széléig (Dorog 13 008 m)
- Tittmann Anna (utóbb Kéghy Béláné) okl. szülésznő szolgálatba lép, 40 év alatt 1500 gyermeket segített a világra
- 1914-18 közötti I. világháború 26 áldozatot szed, emléktáblájuk 1920-tól a templomban
1919. augusztusában a királyi román csapatok bort, szénát és lovakat rekvirálnak
- márciusban Locher János (Faul Ottó dédapja) a direktórium vezetője
- 1920 - megalakul a Hangya Szövetkezetek (mai Széchenyi u.) Klima István plébános elnökletével
- 1921 - az Úny-Kirva-Epöl körjegyzőségből kilép Epöl község, a maradék községek utolsó körjegyzője (főjegyző) az únyi Kapronczai (Krakker) Ödön 1950-ig
- Schäffer Pál elnökletével megalakult Halottas Egylet - zászlaja ma a templomban -, amely szakrális eszközként emelte a temetések méltóságát
 - megalakul az első világháborúból hazatért foglyokból az ún. Frontharcosok Szövetsége - a Hősök Napjának szervezője Kégly Béla
- 1923 - kiépül a Kossuth Lajos ún. „Hatház” utcája
- faiskola a Holzschlagberg (Irtás-hegy) legelőjének szélére költözik Wagenhoffer János kántortanító irányításával
- 1924 - megalakul a Magyarországi Németek Népművelődési Egyesület helyi szervezete, vezetője Locher János
- 1925 - megalakul a Leventemozgalom helyi szervezete Kégly Béla községi írnok parancsnokságával
- 1925-29 között kiépül a mai Szomori (akkor Szent Imre herceg) utca
- 1926-tól írja Kirva (ill. Máriahalom) krónikáját németül Locher János az 1950-es évekig
- 1929 - a somodori határ kirvai határrészét (600 k.h.) közigazgatásilag Kirva községhez csatolják, adórészesedése is a községé
- a képviselő-testület óvoda (78 gyermek) felállításáról dönt
 - létrehozzák az ún. járdaalapot
 - az utcák elnyerik - a Szomori utca kivételével - mai hivatalos neveiket
- 1931 - közadakozásból megépül az új Kolera, más néven Sarlós Boldogasszony-kápolna Klima István plébános irányításával
- 1932 - felújítják a Dorog-Kirva közötti makadámutat
- 1934 - kísérleti autóbuszjárat Esztergom és Kirva között
- közadakozásból épül a ma is álló Szent Vendel-kápolna, belsejében ma is látható a gót betűs felirata
- 1935 - nagy ünnepséggel emlékeznek meg a község betelepítésének 150. évfordulójáról
1936. július 1-től Kirva neve Máriahalom
- felavatják a hősök szobrát a Hősligetben - május végi kivonulással emlékeznek az első világháború elesettjeire
- 1937-ig elkészül a templom teljes belső és külső felújítása, új toronysisakot kap

- kiépül Tinnye felé (az únyi malomtól) a három község anyagi támogatásával a makadámút
- 1938 - megalakul a Tejszövetkezet elnöke Fehérvári Rudolf,
- 1939 - felépül a tejszarnok jégveremmel, vezetője Schäffer Ferenc
- őszére megépül a mai kéttantermes iskola és modern kántortanítói lakás (ma Péczka Jánosék háza)
- 1939-40 között kiépül a Széchenyi utca makadámútja és árokrendszere
- 1940 - megalakul a Volksbund szervezete
- megnyílik az ideiglenes nyári napközi az iskolában
- 1944 - kényszersorozások a német hadseregbe
- 1944. december 25-től 1945. március 21-ig szovjet (orosz) csapatok állóháborúja
- háborús károk: 65 emberáldozat (civil és katona),
az állatállomány 90%-a elpusztult
- 1945-49. között Keresztesi Ödön olajütőt üzemeltet pusztáján
- 1945. augusztusában Nemzeti Bizottság alakul, elnöke Benedek Géza
- demokratikus rendőrség alakul, Marosi Mihály vezetésével
- 1946. április 2. a lakosság $\frac{3}{4}$ -nek (620 fő) kitelepítése Németországba, vagyonek Kobzár
- folyamatos betelepítés, földosztás
- 1948 - államosítják a római katolikus iskolát
- újjáalakul a fűvőszeneke Klinger János vezetésével
- kialakul a pártállami rendszer
- megindul az autóbuszjárat
- megalakul az állandó napközi otthonos óvoda,
vezetője Kapronczai Ödönné (jegyzőné)
- 1949 - a Hönig-Bencsik házban kialakítják a Földművelőszövetkezet boltját
- 1949-50 között villamosítják a községet
- megalakul 33 taggal a 380 kh-on gazdálkodó Szabadság termelőszövetkezet,
elnöke Vida Antal újgazda
- 1950 - a tanács megalakulásával - elnöke Vida Antal - 1871 óta újra önálló község
- kibővül az állandó autóbusz-közlekedés néhány járással
- 35-40 ház és gazdasági épület megy tönkre
- bölcsőde létesül néhány évre
- 1954 - a Kürtös kocsmá helyén kultúrotthon és benne mozi nyílik (ma Széchenyi u. 54.)
- 1954 - mélyfűrészek a faluban jó ivóvízéért
- orvosi rendelő a Lipcsei-házban, a dági orvos, dr. Vásárhelyi Endre rendel
- bányászbusz-garázs épül (ma Sportház)
- megkezdődik a német nemzetiségi nyelvoktatás az iskolában,
ifj. Wagenhoffer János tanítja
- fellendül a sportélet (futball és röplabda)
- újjászerveződik a tűzoltóság, parancsnok: Klinger Pál
- 1955. április 4-én az iskolai német nemzetiségi együttes első fellépése a Kultúrotthonban, vezetőik: Wagenhoffer Jánosné, Endrődi Mária

- a dorogi járás első politechnikai műhelyét teremti meg Varga József iskolaigazgató
- 1956 - a Forradalmi Nemzeti Bizottság elnöke Kovács Gyula
 - filléres vonatok budapesti színházi előadásokra és a Balatonra, vezeti Katona Nándor
- 1957 - villanyt kap a Petőfi tér
- 1958 - jelentős járdaépítésre kerül sor társadalmi összefogással (Széchenyi u.)
- 1960-ban a KISZ-fiatalok 10 kh kukoricaföldet művelnek meg, jutalmuk TV-készülék
- 1961 - Egyetértés néven egyesül az únyi és a máriahalmi mezőgazdasági termelőszövetkezet, elnöke Dankó József
- 1964 - az Egyetértés egyesül a sárisápi tsz-szel, Új Élet a neve, elnöke Farnadi Mihály. A modern nagyüzem 1971-ben egyesül a Dunakanyar tsz-szel
- 1967-69 között nagyrészt társadalmi munkával felépül a Ravatalozó, a Jókai és Kossuth Lajos utca makadámútja
- 1971 - megalakul (1990) a Dág Községi Közös Tanács (Máriahalom és Úny tagságával, elnöke Mezőfi Lajos
 - a tanácstagok csoport vezetője Ederle Pálné
 - átadják a Klubkönyvtárat, első vezetője Varga József
- 1972 - először temetnek az új temetőbe
 - új helyére költözik az orvosi rendelő
- 1975 - a 150 éves templom megünneplése, új belső festést kap
 - a volt tejszarnok helyén megnyílik a postahivatal
- 1978 - megkezdődik két új utcának a kiépülése Béke u. és Pataksor u.
 - új épületébe költözik a tűzoltószertár
- 1981 - az óvodát felújítják
- 1982 - a volt garázst Sportházzá alakítják. A Sportkör vezetője Faul Sebő, fellendül (évtizedekig) az asztalitenisz sport (megyei csapat)
- 1985. augusztus 4. a község betelepítésének 200. évfordulója, ünnepség. A kiállítást Wagenhoffer János és Vilmos rendezi
- 1986 - községi előljáró Eichardt János
- 1987 - a vezetékes vízhálózat kiépítése jelentős családi hozzájárulással
- 1990 - Máriahalom újra önálló község, polgármester Sári János
- 1993 - a II. világháborús emlékmű felavatása - újra Hősök Napja
- 1994 - a templom teljes külső felújítása
- 1995 - megjelenik Németországban német nyelven dr. Wagenhoffer Vilmos, Von Kirwa bis Máriahalom (Kírvától Máriahalomig) c. helytörténeti könyv
 - megérkezik a vezetékes gáz
- 1996 - hivatalos elfogadást nyer a község címere
- 1997 - kiépül a crossbár telefonrendszer
 - Lakatos Géza megépíti a Derű Nyugdíjasotthont és hozzálát a Biofalu kiépítéséhez
 - Murczin Kálmán sportpályát épít a falu határában lévő magánterületén, amely otthont ad a motorsportnak, autósportnak és a labdarúgásnak.
- 1998 - községünk első állandó orvosa dr. Lassu Imre

- 2000 - megalakul a Kulturális Egyesület „asszonykórusa” Wieszt Jánosné vezetésével – ma már aranyminősítéssel bírnak
- 2002 - megalakul a Német Kisebbségi Önkormányzat ifj. Siklósi György elnökletével
- megkezdí munkáját a Máriahalmi Polgárör és Faluvédő Egyesület (új nevén: Máriahalmi Faluvédő Egyesület), elnöke Murczin Kálmán
- 2004 - Máriahalom/Kirwa és Steinhilben (Trochtelfingen) közötti,
már több éve élő partnerkapcsolatot szerződés erősíti meg
- megjelenik Máriahalom első helyi lapja Büki Gábor szerkesztésében
- 2005 - az önkormányzat felújítja a Klubkönyvtárat
- a sportpálya mellé játszóteret épít Murczin Kálmán
- 2006 - augusztus: felavatás előtt áll a Máriahalmi Faluvédő Egyesület által a tűzoltószertár épületéből átalakított Ifjúsági Klub

FORRÁSOK:

Helyi kutatók és családok iratai, jegyzetei, fényképei:

1. Hauszknacht Mátyás családi iratai
2. Klinger Lőrinc: Trochtelfingen és Steinhilben anyakönyvi feljegyzései, 1965
3. Klima István: A szárnyas keréktől az oltárig (versek)
4. Locher János: Kirva község naplója, 1926 (német, gótbetűs)
5. Teigler Ádámné: Máriahalom statisztikai felmérése, 1985
6. ifj. Wagenhoffer János: Máriahalom története (1980) jegyzet
7. Faul Ottóné vezető óvónő fényképei
8. Faul Sebestyén és családjának fényképei
9. Gyöngyösi Edina fotói
10. Klinger János és családjának fényképei
11. Richter Mátyásné és családjának fényképei
12. Teigler Ádám és családjának fényképei
13. Wildner Lászlónak és feleségének, Engler Gabriellának családi fényképei

Személyes visszaemlékezések, szóbeli közlések:

Faul Ottóné, Klinger János, Mayer Ferdinánd, Sári Jánosné, Richter Istvánné, Teigler Ádámné, Murczin Kálmán, Faul Sebestyén

Levéltárak, hivatalok:

1. Magyar Országos Levéltár (MOL)
2. Hadtörténeti Levéltár – Térképtár (1783/84)
3. Komárom–Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára (K–EMÖL)
4. Esztergomi Prímási Levéltár (EPL)
5. Máriahalom r.k. Plébániahivatal anyakönyvei, Historia Domus-a
6. Az Únyi Körjegyzőség iratai, Úny 1945-50.

Általános művek, feldolgozások:

1. Fekete Lajos: Az esztergomi szandzsák 1570. évi adóösszeírása, 1943
2. Kiss Lajos: Földrajzi nevek Etimológiai Szótára II., 1988.
3. K. S. H. Népszámlálási adatok (1900, 1941, stb.)
4. Magyar Statisztikai Hivatal Évkönyvei
5. Osváth Andor (főszerk.): Komárom és Esztergom... vármegyék múltja és jelene, 1938.
6. Sonntagsblatt (Vasárnapi Újság) 1933. évi évfolyama
7. Szölgyémy Gyula: Földrajzi előismeretek Esztergommegye földrajzából a népiskola III-ik osztályának, 1886.
8. Torma István, Horváth István, H. Kelemen Márta: Magyarország régészeti topográfiája 5., 1979.
9. Vályi András: Magyar Országnek leírása... Budán 1796.

FÜGGELÉK

Múlt és hagyomány I.

Múlt és hagyomány II.

—

Im Pummerl Hofbräu

25

Lieber Herr

Da mir ein Kolonist Herr
Liedt zur Einrichtung in das Kera,
Dum Kera zugewandert worden;
Als sein Sohn ihm die in
nicht mehr den besten Holz
für seinen Betrieb gegen anzu
Führung auf seinem Grundstück
auszusetzen.

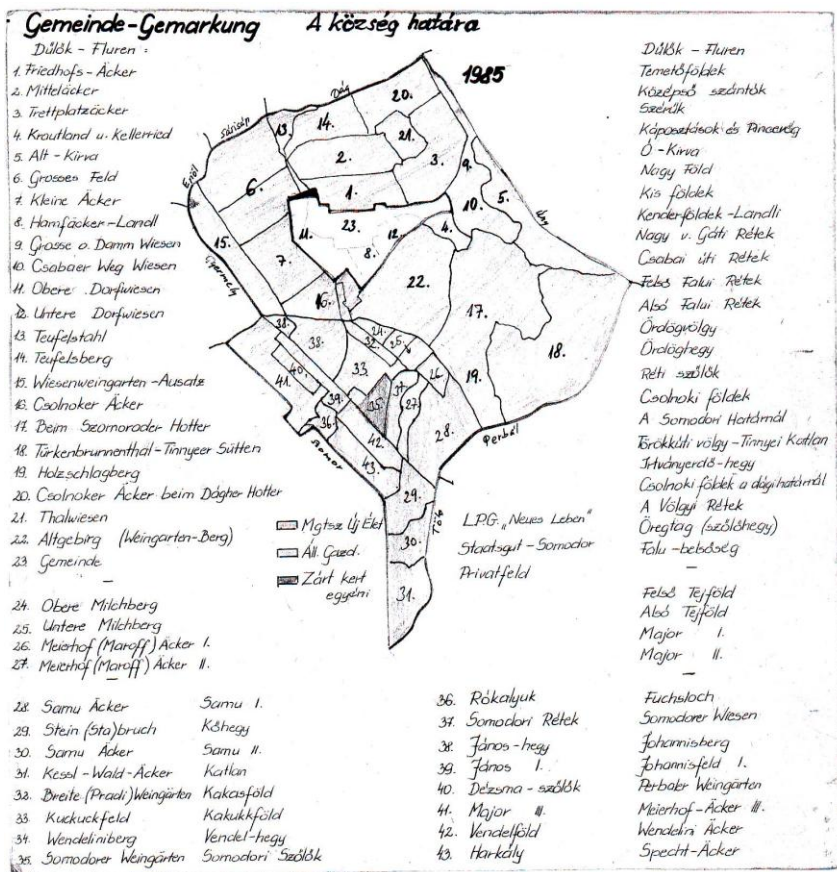
Am 14ten Aug. 1785.

Carl von Cagli 5. Aug. 1785
dum 16.

DRUCKERIE
F. SCHNEIDER

Mailach

**Kerva (Máriaalom) betelepítési dokumentuma,
1785. augusztus 4.**

Máriahalom határa és dűlői (1985)

Tartalomjegyzék

Előszó	1
Máriaalom község földrajzi helyzete, képe	2
Településünk kialakulása és fejlődése a 19. századig	4
Ötezer év üzenete	4
Terra Keroa – Keroa földje, Possessio Kyrwa – Kyrwa birtoka	5
Kirba a félhold árnyékában	5
Praedium Kerwa	6
Kirva község neve és annak alakváltozásai	6
Gazdálkodás az apácák birtokain – a betelepítés előzményei	7
Az Óhazából az Újhazába – Kirwa betelepítése	8
Épül a falu	9
Társadalmi és gazdasági fejlődés a 19. század első felében	10
A gazdálkodás lehetőségei és módszerei	10
A feudális szolgáltatások szorításában	11
Társadalmi tagozódás és bevándorlás	12
Az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc emlékei	13
Forradalomtól az I. világháborúig: a dualizmus korának fejlődése	13
Úrbérrendezés – harc a földért	13

A népesség és életkörülményei a „ferencjózsefi” békeidőben	15
Közigazgatás – a község vezetése és szerveződések	16
Háborúk és forradalmak	19
A két világháború között – a Horthy-rendszer	20
A közigazgatás átszervezése	21
Paraszti gazdálkodás és segítő szervezetei	21
A lakosság száma és társadalmi megoszlása	24
A falukép változása	25
A II. világháború fronthelyzete – háborús károk és áldozatok	27
Életünk a II. világháború után	29
Gazdasági talpraállás és demokratikus újjászületés	29
Lakosságcserek: ki- és betelepítés	30
Egy falu – két közösség	31
Új út, új életforma – a mezőgazdasági termelőszövetkezet (tsz) élete	32
Közigazgatási átszervezések	35
Mindennapi élet, közösségi megmozdulások	36
Társadalmi munka	36
Átalakuló egészségügy	37
Sport az egészség szolgálatában	38
A II. világháború utáni társadalmi-gazdasági változások – összegzés	40

Parasztközségből alvóközség	40
A művelődés lehetőségei	43
Az oktatás, a népművelés és társadalmi szervezetek a II. világháborúig	43
Az iskola vázlatos története	43
Társadalmi szervezetek és népművelés	45
Az oktatás és kulturális élet a II. világháború után	47
Az oktató-nevelő intézmények	47
Az iskola	47
Az óvoda	51
Közintézmények a közművelődésért	53
A kultúrotthon	53
A mozi	55
A könyvtár	56
Az egyházközség története és szerepe az emberek életében	56
A plébánia és a hitélet megszervezése – egyházi alapítványok	57
A templom és kápolna építése	57
A templom felszerelésének kiegészítése – kápolna-felújítások	58
Az egyházközség gazdálkodása és adminisztrációja	60
Ünnepek és hétköznapi szokásai	61
Templomi rend	61

Kapcsolódó népszokások	61
Búcsújárás Szentkeresztre	63
Búcsú	64
A halottak tisztelete és nyughelyük a temető	65
Nevezetes papjaink közül	67
Emlékeztetőül	69
Források	75
Függelék	76
Tartalomjegyzék	81